

ԾԱԶԻԿ

ՇԱԲԱՐԱՐԵՐԹ

17^{րդ} ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ 15. (599)

10 ԱՊՐԻԼ 1904

ՇԱԲԱՐԱՐԵՐԹ «ԾԱԶԻԿ»-Ի ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է ԲԱՅԱՐՁԱԿԱՊԷՍ

ԳԱԽԱՌՆԵՐՈՒ համար, տարեկան 60. Վեցամսեայ 30 դր. — ՊՈԼՍՈՑ համար, տարեկան 50. Վեցամսեայ 25 դր. — ԱՐՏԱՍՍԱՄԱՆԻ համար, տարեկան 14. Վեցամսեայ 7 դր. — Բաժանորդագրութիւնները կը սկսին ամէն ամսու մէկին: — Ձեռքէ կը ծախուի հատը 40 փարայի:

Նամակ կամ որ եւ է գրութիւն պէտք է ուղղել ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ Կալաթիս, Քուրժումլու խան քիւ 7

درءایه ده غلطه ده قورشوللو خاتمه نومرو ۷ زاغیک فرستى اداره سى

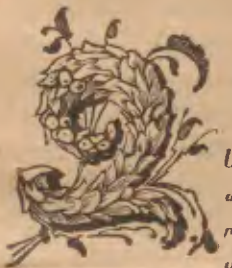
RÉDACTION DE LA REVUE „DZAGHIK“ Kourchoum Han, N. 7, Galata, Constantinople.

Զ Ե Կ Ո Յ Ց

Ամէն կողմէ յայտնուած փափաքներու գոհացում տալու համար, յաւաքակցայ անդամէն սկսեալ, փոխանակ մեծադիր երեք սիւնակնոց էջերու գիրքով հրատարակուելու, ԾԱԶԻԿ հրատարակ պիտի ելլէ աւելի գիւրատար եւ միասինակ էջերով:

ԶԱՏԿԱԿԱՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄՈՒՇԵՂ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԱՏԿԱԿԱՆ օրերու յատուկ կրօնական արարողութիւնները անգամ մըն ալ եկան զմեզ

փոխադրելու այն ժամանակներուն մէջ, ուր Քրիստոնէութեան աստուածային Հիմնադիրը, իր կեանքի վերջին օրերուն, այնքան աչքառու կերպով իր վրայ կը պատկերացնէր զազաւարին կառնած հաւատքը, որ չընկրկիր, եւ նպատակին կը զիմէ ոչ միայն ծափերու մէջէն ու ցրքուն ոստերու ճամբով, այլ եւ Գեթսեմանիի խաւարներէն ու Դողգոթայի դերբուկներէն: Այդ Յիսուսեան կենդանի նահատակութիւնը այս տարի ալ ցնցեց մեր հոգիները, նիւթապաշտ սկզբունքներու սա օրերուն, եւ անոր Յարութիւնը՝ իր սիրտարար յիշատակին մէջ, եկաւ նոր կեանքի մը ճառագայթներովը կենդանացնել սրտերը ամէն անոնց, որոնք վերելմանի մթութեան մէջ խեղդուած տերեւ մը կը կարծէին կեանքը:

Բայց հանդիսով թիւններու օրերը եթէ

մէկ կողմէն մեզի կը բերեն բուն իսկ յիշատակներով մեզի փոխանցուած հաւատքի մը բոյրերը, միւս կողմէն այդ միեւնոյն օրերն են նորէն, որ մեզի կը բերեն արարողական սովորոյթներու եւ հաշուական մրցակցութիւններու անանկ իրողութիւններ ալ, որոնք եկեղեցիէն ներս մուտ գործելու ո՛ր եւ է իրաւունք պէտք չէր որ ունեցած ըլլային: Այդ յոռի սովորութիւններու գոյութիւնը ապահովաբար մեզմէն պիտի գողնար խղճի հանգարտութիւնը, ուշի ուշով կարենալ հետեւելու համար այն ներշնչող բուրմունքին որով օժուած են արարողութիւնները, ընթերցուածները, եւ ամբողջ կրօնական յօրինուածութիւնը եկեղեցիին: Որովհետեւ հաւատքի ներշնչումին գործը մտամոլոր փումբի եւ հոգեկան լրջութեան մէջ միայն կրնայ իրագործուիլ: հոն ուր մտքերը իրենց զբաղումի տարբեր առարկան ունին, հոն ալ չեն կրնար պէտք եղածին պէս ծծել այն չիթերէն, որոնք կենդանի արբեցումով մը կը մաքրեն մեր հոգիները այն ստորին տենչանքներէն, որոնցմով յաճախ լեցուն են մարդկային հոգիները:

Այդ տգեղ պարագաներէն գոնէ մէկը յիշած ըլլալու համար, պահ մը աչքի առջեւ բերենք այն արդար բողոքը, զոր ունեցաւ ամէն մարդ, որ այդ օրերուն հոգեկան պէտքի մը համար եկեղեցի մտաւ, եւ ցաւով տեսաւ այն տիրող անկարգութիւնը, խօսակցութեան խժտուքը, լացերու կամ ծիծաղներու վայնասունը, հորմը՝ մըշտուքները եւ կսմթները: Այդ ամէնը, որովք հանդիսաւոր օրերու արարողութիւններուն անբաժան ընկերներն են, ապահովաբար կրնան իբրեւ անհրաժեշտ ապացոյց մը ծառայել սա իրողութեան, թէ մենք Հայերս, տակաւին չենք վարժուած, ինչպէս որ պէտք է, պահել Եկեղեցիին պատկառանքը: Որչա՛փ ստոր նազուցիչ պարագայ մըն է իրարմով կամ իրենց հաճոյքովը զբաղիլ անանկ տեղ մը, ուր Աստուածով ու հոգեկան պէտքերով

միայն զբաղիլ կոչուած էինք: Ես բոլոր ուժովս պիտի արհամարհէի հաւատքը բոլոր անոնց, որոնք իրենց այդ ապուշ հաւատքին կռթնած եկեղեցին կը պղծեն այդօրինակ ստորին վարմունքով մը: Որովհետեւ ա՛յլ անոնց ունեցածը հաւատք չի կրնար ըլլալ: Ուր որ եկեղեցիին պատկառանքը պահելու, անոր նուիրական վեհութիւնը յարգելու զգացումը կը պակսի, հոն չի կրնար իրական, քրիստոնէական հաւատքին վերջին մնացորդը թափուլ հաւատքը ամէն բանէ առաջ լուրջ է. եւ եկեղեցին հոգեկան այդ լրջութիւնը կը պահանջէ մեզմէն: Եւ մենք պարտաւոր ենք այդ լրջութիւնը եկեղեցիէն մեր տունները փոխադրել: Բայց հիմա կերեւի, իրերը փոխուած են բոլորովին. մեր տուններու գեղեցկութիւններն է որ եկեղեցին փոխադրած ենք: Կը ցաւինք միեւնոյն ժամանակ ըսելու, թէ մեր քահանաներն ան որ ամէնէն առաջ, զեռ չեն կրցած գնահատել ու ճանչնալ եկեղեցիին պատկառանքի այդ պահպանութիւնը. իրենք են որ կը կատակեն, կը խնդան, եւ իրենք են որ կը շաղկրատեն սեւ ճպոռներու պէս: Այնպէս որ պիտի կրնանք ըսել, թէ զեղծումը, սրբապղծութիւնը դասերէն ներս կը սկսի նախ, եւ յետոյ ժողովուրդին մէջ կը տարածուի:

* * *

Իբրեւ զոչոյց ըսեցեալ, թէ պատկերօն. Ժողովը որոշում մը տուած է եւ կամ մտադիր է տալու, յայտարարելով որ Ոսմուլայի արարողութեան պահուն աւարողութեան նախագահը լուայ ներկայացողներուն երկու ոտքերը: Ապահովաբար կրօն. Ժողովոյ տալիք այս տեսակ որոշում մը, իրեն հիմ պիտի ունենայ սա պարագան թէ Յիսուս իր աշակերներուն ոտքերը (եւ ո՛չ թէ ոտքը) լուաց: Եւ մենք պարտաւոր ենք Յիսուսին պէս ըսել, իր պատուէրին համաձայն, կը լսենք

Թէ Կրօն. Ժողովոյ սոյն ապագայ որոշման գործնական եւ կանխահաս ոյժ մը տուած ըլլալու համար, նոյն ժողովոյ անդամներէն մին, իր երկու ոտքը մէկէն լուալ տուած է, ապահովարար խոնարհ քահանայի մը: Եղածին բան մը չենք կրնար բնի, աւելի ազէկ կ'ըլլար, սակայն, որ ինքն ալ ուրիշներուն երկու ոտքերը լուացած ըլլար, իսկ լաւագոյն կ'ըլլար, եթէ պահէր մեր եկեղեցիին ընդհանրական եւ վաղեմի սովորութիւնը:

* * *

Մի՛ գարմանաք եթէ ըսեմ թէ զրոյցներու դարուն մէջ կ'ապրինք: Որովհետեւ ուրիշ զրոյց մըն ալ բնաւ, թէ Պոլսոյ թաղերէն մէկուն եկեղեցիին մէջ Թաղ. Խորհրդոյ անդամները պնակ պըտորցնել սկսած են Զատիկի առտուն, ճիշդ այն ժամուն, երբ պատարագիչ վարդապետը քարոզի սկսած է: Հակառակ բնմէն եղած յանդիմանանքին անոնք շարունակած են իրենց գործը, առարկելով, թէ նոյն իսկ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր քարոզ խօսած պահուն պնակի շրջագայութիւնը արգելքի չէ՛ հանդիպած: Տարօրինակ տրամաբանութիւն. եւ տարօրինազոյն արդարացում: Կը կասկածինք թէ թաղականներու բերնին մէջ շատ կ'ըրրցած ըլլան արգարացումի այդ բաները: Որովհետեւ չենք կրնար հաւատալ որ այդքան գոհնիկ վարմունքի առջեւ ներողամիտ գտնուած ըլլայ Ս. Պատրիարքը, որ իրենց գիտցածէն շատ աւելի նախանձախնդիր է եկեղեցւոյ ներքին բանկարգութեան: Եկեղեցւոյ մէջ ժողովորդեան հոգեւոր շինութեան գործը չխեղաչենք նիւթին գոհնիկութիւններուն մէջ. որովհետեւ եկեղեցին շահավաճառ մը չէ՛ բնաւ: Կ'երեւի Յիսուսի խարաղանին պէտքը տակաւին շատ զգալի պիտի ըլլայ մեր թաղականներուն ալ համար:

* * *

— «Ով որ այս Զատիկին հաղորդութիւն չ'առնէ, մինչեւ մեռած օրը զրկուած պիտի ըլլայ հաղորդութենէ. եւ ես քահանաներուն հրամայած եմ, որ հաղորդութիւն չ'պիտի տան ամէն անոնց, որոնք իրենց կեանքին մէջ նոյն իսկ իրենց մահամերձ վիճակին, հաղորդուիլ ուզեն»: Կ'ըսենք թէ Զատիկի առթիւ այս ծանուցումը ըրած է Պօլսոյ մատակայ թեմաբէ մէկուն առաջնորդական տեղապահը: Մեր եկեղեցական օրէնսդրութիւնը, իր ծագման օրերէն մինչեւ այսօր, ապահովարար ասանկ դարավերջիկ սպառնալիք մը չէր տեղացուցած հաւատացեալներու գլխուն: Կ'ըմբռնենք թէ յորդորը, կրօնական սիրաշահող, համոզող խրատը կրնան դեր կատարել քրիստոնեաներուն սրտերը հա-

ղորդութեան պատրաստելու համար, բայց սպառնալիքի յիմարութիւնը չենք կարծեր թէ ու եւ օգտակարութիւն կարենայ իր ետեւէն բերել: Այդ խենդ ու խելառ սպառնալիքները կը գտնուեցնեն միայն, հաղորդութեան կարեւորութիւնը կը ջնջեն, եւ առանկով շատ թեթեւ դադար մը կ'ազմել կուտան սպառնացող թեթեւ ուղեղին, եւ հաղորդութեան մասին: Որչա՛ր գեղեցիկ պիտի ըլլար, եթէ եկեղեցականները ունենային իրենց պաշտօնին զիտակցութիւնը, եւ իրրեւ ճշմարիտ կոչումի տէր մարդիկ ժողովուրդը առաջնորդէին զէպի Յիսուսի փարախը, աւելի սիրով ու համոզումով տիրելով անոնց խղճերուն, քան սպառնալիքով:

Այս ամէնուն հանդէպ կը փորձուիմ հարցնելու ինքնիրենս թէ մի՛ գուցէ Յիսուսի Խաչին մնացորդ փուշերն եղած ըլլան կրօնականներու եւ ժողովրդեան այս սօրինակ անկարգութիւններն ու անկանոնութիւնները:

ԱՊԱՍԵՐՄԱՆ ՇԵՏԵԱՆՔ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԶԱՊԵԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅՈՐՈՒԱՄ

Ի՞նչ նախորդ յօդուածով կը ջանայինք բացատրել թէ հիւանդագին գրականութիւնը ամէն բանէ աւելի պատճառ կ'ըլլայ ցեղերու ապաստան, միւս կողմէ մէջ կը բերէինք նաեւ թէ անիկա իր ժամանակին և իր միջավայրին բնական հետեւանքն է:

Անտարակոյս յոգնած մտաւորականութիւն մը որ իր կարգին սերտ կերպով կ'ապուած է մարդու Ֆիզիքական եւ բարոյական յօգնութիւններուն հետ, արդէն մասամբ կը ներկայացնէ ապաստան սերունդ մը. ապաստան հետեւանք զրականութիւնը որ Անկապալտ գրականութիւն անուան տակ ծանօթ է, գրեթէ չէ կարելի կ'ըզիտցեն. իր իսկ յատուկ բնութեան հետեւանքով անիկա ամբողջութիւն մը կը կազմէ իրեն յարակից շատ մը արուեստներու հետ. առօր համար է որ գրականութեան վրայ խօսած ատեննիս յաճախ առիթ պիտի ունենանք ի նկատի առնելու գեղարուեստական ուրիշ արտադրութիւններ: Քաղաքակիրթ մարդկութեան յարատեւ ջղադրդիւ վիճակը՝ որով իր բոլոր զգայարանները մէկանց արթուն կը մնան եւ իր զգայարաններու ամբողջութեամբն է որ կ'ուզէ վայելել՝ առաջին նշանն եւ միեւնոյն ատեն առաջին պատճառն է արդի արուեստին ինքնայատակութեան: Որչա՛ր նահանջներ

զէպի հին ժամանակները—բացի տարբեր պատճառներէ յառաջ եկան անկման ժամանակամիջոցները, ինչպէս միսթիքականութեան ժամանակը՝ Քրիստոսի առաջին դարերուն—որքան մարձուինք առողջ ցեղերու, մէջ պիտի տեսնենք որ արուեստի արտայայտութիւնները ոչ միայն պարզ եւ դիրքմբռնելի են այլ մէկ զգայարանի վրայ միայն ազդեցութիւն կը ներգործեն: Յունաց մէջ Եսթիլէսի թատերգութիւնները կը ներկայացուէին բացօթեայ տեղեր գրեթէ առանց decorի. պատուանդան մը կը կազմէր տեսարանը եւ ետեւէն ինկած վարագոյրի մը վրայ կը տեղաորցնէին դիմակ մը որ կը ներկայացնէր դերակատարը. այդ դիմակին տրուած զէմքի արտայայտութիւնը պէտք էր ամբողջովին եւ առաջուց գուշակէր տալ դերին ուրախ կամ տխուր հանգամանքը. հետեւաբար ունկնդիրներու միակ ուշադրութիւնը կեդրոնացած էր արտասանութիւնին վրայ, իր զգայարաններէն միայն լսելիքն է որ զրգուման մէջ էր եւ որուն միջոցաւ միայն զաղափարները եւ յուզումները պիտի փոխանցուէին ուղեղին:

Պէտք է ըսել նաեւ թէ այդ շրջանին մէջ Եսթիլէսի թատերգութիւնները իրենց ոճով եւ նկարագրութիւններու ժուժկաութեամբ ճիշդ նոյն նպատակին կը յանգին. հետզհետէ Սոփոկլէս կը սկսի աւելի բարդ դառնալ, նկարագրութիւնները ձեւերու գաղափարը կ'արթնցնեն, գոյներու յուզումը կուտան, և արդէն Եւրիբիտէսը լորովին հեռացած է նախնական պարզութիւններէն, թատրոնը կը բարեխառնի, decorը կը կազմուի, դերասաններ են որ իրենց զէմքին վրայ կը կրեն պայմանադրական դիմակը քիչ ատենէն բոլորովին մէկ կողմ դնելու համար դայն, ունկնդիրներուն ոչ միայն ըսելիքը գրգուման մէջ է այլ եւ տեսանելիքը, երկու զգայարաններուն միացած զրգուման է որ կրկին ուժով պիտի փոխանցէ յուզումը ուղեղին:

Եւրիբիտէսի ոճը բոլորովին կը դանաղանի Եսթիլէսին. անիկա աւելի ճշկուն աւելի յղկուած եւ աւելի պատկերաւից կը դառնայ, տպաւորութիւնները ճշդիւ եւ նրբութեամբ հաղորդելու մտահոգութիւնը կը զգացուի. Եւրիբիտէս աւելի ճարտար գրող մըն է բայց արդէն ապաստան մէջ է, եւ ողորդութիւնը ալ չ'պիտի կրնայ տեսել իր առջի կորովին եւ ուժին մէջ:

Մեր ժամանակներուն մէջ եղած գրական եւ արուեստագիտական յեղաշրջման պատմութիւնը նոյնը կը մնայ. այս ամենուն ծանօթ դասական օրինակը թոյլ կուտայ որ դիւրաւ կարենանք բացատրել թէ ինչպէս անկապալտ գրականութիւնը սահմանուած ըլլալով զգայարաններուն ամբողջութեանը վրայ ազդելու դերին՝ արդէն իսկ կ'ըլլայ ապաստան հետեւանք

եւ իր կարգին պատճառ: Նաեւ ջղա-
յին գրութեան խանգարումներու մէկ
հետեւանքն է յուզումներու ծարաւը,
աւելին զգալու պէտքը, նոյն իսկ ծայ-
րայեղ տուայտանքներու ենթակուիլ ու-
զելը, փափաքը ցաւին, հեշտանքը տա-
ռապանքին: «Մտաւոր խանգարումներու
եւ զիրարզագոյն ձեւ տապաւերածի
մը մէջ կը դիտուի, կ'ըսէ Մաքս Նոր-
տաու (Dégénérescence) անշարժութեան
եւ մտաւոր յուսահատութեան վիճակ մը
որ պարագային համեմատ կ'առնէ յոռե-
տեսութեան ձեւը, տարտամ վախ մը բո-
լոր մարդերէն եւ բնական երեւոյթներէն:
Այս հիւանդները, կ'ըսէ նաեւ Մորէլ շա-
րունակական փափաք մը ունին. գան-
գատելու, հեծկլտալու, նոյն բաները եւ
նոյն հարցումները կրկնելու ամէնէն յու-
սահատեցողիչ միօրինակութեամբ» (Mo-
rel, du delire panophobique des alienes ge-
misseurs).

Իսկ Հանրի Բօլէն կը պնդէ թէ «Իս-
թէրիքները ամէն բանէ առաջ զգայնիկ-
ներ են»:

Երբ ցաւն է որ միայն գերագոյն գր-
գրութեամբ կուտայ ջիգերուն՝ արդէն այս
պարագային մէջ վայելք մը դառնայ, քանի
որ ամբողջ ջղային գրութիւնը լարուած
թրթռալու, մինչեւ ջախջախուիլը, զգալու
պէտքը ունի. ասիկա այնքան ճշմարիտ է
որ ամբողջ մարդիկներ իսկ երբ երկարա-
տեւ հիւանդութեան մը կամ բացառիկ
յոգնութեան մը կենթարկուին իրենց
խանգարուած ջղային գրութիւնը կ'ար-
թընցնէ իրենց հոգեւոր մէջ այդ վատա-
ոող վտախառնութիւնը, ու ցաւն մը երկար-
րէն տառապելէ ետքը հետզհետէ անոր
պէտքը կը զգան, անկէ կ'օրօրուին, ցաւը
իրենց խանգարուածքին մէկ անհրաժեշտ
մասը կը սկսի կազմել: Բնականաբար այս
տառապանութեան տակ գտնուող արուես-
տագէտներ ցաւին հրայրքը պիտէ երգէին
եւ կամ մահաբոյր տեսարանները եւ
սարսափ ազդող մանրամասնութիւնները:

Հետեւաբար անկապաշտ գրագէտնե-
րուն նախասիրած նիւթերը կ'ըլլան հի-
ւանդները կամ մահը իր բոլոր քրտ-
մնեցողիչ պարագաներով: Ժան Ռիշլէն
իրը սրճարանի մէջ արտասանելի կտոր
տառաւոր մը գրած է որուն մէջ մեռ-
եալ մը կը պատմէ իր գերեզմանը դրուած
վայրկեանէն տարրալուծուելուն պատ-
մութիւնը. զանազան կարգի զրկակներ
որդերու ճշգրտութիւնը տարրալուծման
բնական ընթացքը բացատրող տողերը ի-
րաւամբ սարսափ կ'ազդեն եւ կարող են
չառ մը տկար միտքերու մղձաւանջներ
տալ: Պատշէտ զոր անկապաշտ գրակա-
նութեան պետը կարելի է համարել նոյն
կարգի նիւթերէ ներշնչուած է ընդհան-
րապէս, ու աստիճան մը եղած է որ ամբողջ
ժողովուրդը գրական հոռեւքը անկապաշտ,
վատաբողջ, հիւանդագիւն ու անտաւոր

հանգամանք մը ունեցած է. պարզ եւ
ամբողջ գրուած մը անհամ եւ տկար պի-
տի համարուէր, յոգնած եւ յափրացած
միտքերը, ուժով համեմատուող պէտք ու-
նէին բայց միեւնոյն ատեն ալ յոգնած
եւ հիւանդագիւն վիճակը չէր կրնար տե-
ւել եւ չտեւեց: Անկապաշտ գրողէն ծնաւ
Տպաւորականութիւնը որ արդէն յա-
րակից էր իրեն կամ աւելի ճիշդը ան-
կապաշտ գրականութեան գլխաւոր օ-
ժանդակը:

Հոս պէտք է ըսենք, թէ որչափ որ նկար-
չութիւնը երկարատեւ իր կարգին պա-
հեց հիւանդագիւն ձգտումը յետոյ սակայն
իրեն մասնաւոր եղող գեղեցիկ պատկեր-
ներ եւ տպաւորութիւններ մէջ բերելու
հանգամանքով մեծ ստատորոգ մը եղաւ
անկման մէջ եղող գրականութիւնը փր-
կելու: Նկարչութիւնը գոյներու միջոցաւ
աւելի անմիջական ազդեցութիւն կրնայ
ունենալ ջիգերուն վրայ. գիրք մը կար-
գալը եւ հասկնալը զժուար է բայց պատ-
կեր մը շուտով կը տեսնուի եւ եթէ նոյն
իսկ իր խորհրդանշական իմաստը անմատ-
չելի մնայ չատերուն, գոյնին տպաւորու-
թիւնը կը մնայ սակայն. գիտենք որ գոյները
իրենց մասնաւոր յատկութիւնները ունին,
օրինակի համար վարդագոյնը եւ ճերմակը
ամբողջ, ինչպէս մանիշակագոյնը յուսահա-
տութիւն եւ մեղկութիւն ներշնչող: Մա-
նիշակագոյնը տխրութիւն կը բուրէ, ա-
նոր համար է որ տեսակ մը ցեղեր զայն
սուգի գոյն կը նկատեն եւ նոյն իսկ մեղի
համար չէ՞ որ կէս սուգ կը նշանակէ:
Անկապաշտ նկարչներու պատկերներուն
մէջ մանիշակագոյնին տիրապետութիւնը
կը հասցուի այսպէսով: Մօնէի զիւղա-
նկարները որ անկապաշտ-տպաւորական
գրողին գլուխ-գործոցներէն են, մանի-
շակագոյն երանգներու մէջ ողողուած են:

Բայց տպաւորականութիւնը որուն նպա-
տակն էր արտաքին տպաւորութիւնները
հաւատարմօրէն փոխանցել հետզհետէ
պէտք ունեցաւ հանդարտ եւ ամբողջ հո-
րիզոններու, պարզ եւ անսթեքեթ գի-
ծերը ինչպէս գոյներու յուզող ընտրու-
թիւնները յոգնած եւ տանջուող միտքե-
րուն հանգիստի եւ խաղաղութեան սա-
տարներ եղան. Բիւլլիւս տը Շալման իր
պատի սքանչելի պատկերներուն մէջ գե-
րազանցապէս յաջողած է ձեռք բերել
այս յատկութիւնը եւ ուժով կերպով ազ-
գած է ոչ միայն գեղարուեստներու այլ
եւ գրականութեան վրայ:

Տպաւորականութիւնը բարեօրոշմ մըն
է արդէն եւ լաւագոյնին յոյսը ունի իր մէջ.
իրմէն է որ պիտի ծնի խորհրդապաշտու-
քինը որ ձեւով մը վերածնութիւնը պիտի
ըլլայ անկապաշտութեան ժամանակա-
միջոցին: Բայց տպաւորականութիւնը իր
ամէնէն բարդ եւ բազմատեսակ երե-
ւոյթներով բեղմնաւոր չըլլան մը պիտի
ունենայ եւ պիտի տեւէ երկարատեւ իր-

րեւ օժանդակ եւ իրրեւ անհրաժեշտ տարր
արուեստի անկեղծ ըմբռնումներու:

Այլ սակայն, ինչպէս քսինք, տպաւորա-
կանութիւնն ալ անկապաշտութեան պէս
ոչ միայն տպաւորման հետեւանք է այլ
նաեւ պատճառ իր յոգնութիւն յառաջ բե-
րող՝ հետեւաբար ջլխտը եւ իսթլէրին
անուցանող հանգամանքով. ուրիշ առթիւ
պիտի խօսինք այս մասին. ըսինք նաեւ
թէ խորհրդապաշտութիւնը իր մէջ ունի
միագիւղականութեան սերմը ինչ որ նորէն
սատար մըն է բարոյական վատութեան
եւ սպառման: Բոլոր այս բաներէն պէտք
չէ հետեւեցնել թէ տպաւորութեամբ ապիկար
մըն է, անկարող ու եւ է լաւ գործ ար-
տագրելու, այդպիսի բան մը ընդունիլը
ժխտելու հոմանիշ պիտի ըլլար վերջին
գարու գրական եւ գեղարուեստական գե-
ղեցկութիւնները. չպիտի վարանինք նոյն
իսկ ըսելու թէ տպաւորութեամբ մասամբ կը
նպաստէ տաղանդներ մէջտեղ հանելու:
«Պէտք չէ մոռնալ որ կ'ըսէ Լը Կրեմ, թէ
տպաւորութեամբ հանճար մը կրնայ ըլլալ.
անհասարակչիւ միտք մը կարող է ա-
մէնէն մեծ յղացումներու, մինչ նոյն միտ-
քին մէջ կրնանք հանդիպիլ անանկ փոքու-
նութիւններու, պղտիկութիւններու որ մեզի
մասնաւոր կերպով կը զարմացնեն երբ
զանոնք կը գտնենք ամէնէն փայլուն
յատկութիւններուն մօտ»:

Գրեթէ նոյն գաղափարը կը գրտ-
նենք Ռուպիկսիլիչի գործերուն մէջ: «Ա-
պաւորութեամբ մը կ'ըսէ իր փայլուն կարո-
ղութիւնները կը գործածէ այնքան ազ-
նիւ բանի մը համար որքան գոհացնե-
լու ամէնէն ստորին մոլութիւնները»: Լօմպ-
րօզօ կը յիշատակէ շատ մը հանճարներ
որոնք միեւնոյն ատեն ջղագարներ ե-
ղած են Գաղղիացի գիտուն մը՝ Շասկի
սա գաղափարը յայտնած է որ շատ գոր-
ծածական դարձած է. «Հանճարը ջլխտ
մըն է»: Մանեան զանոնք կը կոչէ «dé-
génére supérieur»:

Բայց բոլոր այս հեղինակաւոր անձերուն
կարծիքները որ այլ եւս հաստատուած եւ
ընդունուած գաղափարներ եղած են, ա-
պաւորման հեղինակներու մտային ան-
հաւասարակշռութիւնը հաստատող՝ ընդ-
հանրապէս խորապէս ազդած են պարզ
ապաւորութեամբներուն վրայ, որոնք ու եւ է
յատկանշական կարողութիւն չունենալով
կը կրեն միայն իրենց մէջ սպառած եւ
յոգնած սերունդի մը տկարութիւնները,
ապիկարութիւնը եւ հոս առիթն է ըսելու
եթէ հանճարը անպատճառ ջլխտաւոր
մըն է, նոյնպէս ամէն ջլխտաւոր հանճար
չկրնար նկատուիլ:

ՊԱՅՄԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԱՐՏԱՇԵՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Իրիկոսն անուշ՝ հանդարտ է կարի՛,
Եւ հորիզոնին հոգեհին անասնան,
Կապոյտ կամարին բոցէ խընկաման,
Դաշկոտ սպառնալիք սակաւ կը մարի:

Իրիկանունսին շունն անըրջաւէս
Կ'անձրեւէ վերէն իր սարսուռն անդոյր,
Եւ անուրջներու հոյ՜ մը խընկաւոր
Կը ծաղկի միսքի՛ ու փոքիւնաւէս:

Նուրբ երանգներու մարմնոնն ցոյ՛տ
Անպերուն շոգի յասակին վրան
Հասնումի անգայտ շունչով կը քրքրան,
Ու քեւեր կ'առնեն շայն կապոյտն ի վեր:

Անհուն խոհունակի շուն պահէն է վրսեւ,
Անխոս պաշտանակն խորհուրդ սրտագին,
Լըռութիւն շրթանց, անփոփում մըսքին,—
Լոյսերն երկնին միմեանց ի՞նչ կ'ըսեն:

Աղջընակ մը, կոյս քարմուքիւնն համակ,
Բըրբակին վրայ կայնած զգնայուն,
Կը դրկէ յուշիկ իր նայումսն հեռուն,
Տարտաւորեան մէջ ամպերուն քամակ:

Եւ ծաղկներու փունջ մը ոգեւար
Որուն փակուեր է խոտէ կապն, աւա՛ղ,
Հանդարտ անկումի շարժումով դանդաղ
Իր լընկուշ ձեռքէն կը քափքըփի վար:

Հեզ պարմանուհին, սրտում է կարի՛,
Ձի փայտայուն է խորձն իր սերունդն,
Ու նայումսն ի զո՛ւր կը ցրուի հեռուն,
Վերջապիսին մէջ որ հոն կը մարի:

1904

ՄԻԱՄԻՏԻ ՄԸ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ

Է.

ԱՌԱՋԻՆ ՃԱՌԱԳԱՅԹԸ (*)

Զ Ի Ֆ Թ Է - Ս Ա Ր Ա Յ

4. ԲԵԱՆԵԱՆ

Իրիկոսն ու, ատեն էր,
Հոգեկառք նստեցաւ եւ ամ-
բողջ գիշերը պատուհասի մը
արագ-ընթացով ու որոտումի
պէս իտալայիով, հետեւեալ առտուն, կէս
օրին մօտ հասաւ Պալ, սովորականէն երեք
ժամ ուշ: Շատ բան չեմ յիշեր այդ գի-

(*) Տպարանական վրիպումով մը ՄԻԱՄԻՏԻ ՄԸ
ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ շարքին երրորդ նորավէպը ՎԱՂԸ, փո-
խանակ ներկայ թիւով հրատարակուելու 27 մարտի
թիւով հրատարակուած է: Եւ ներկայ ԱՌԱՋԻՆ ՃԱ-
ՌԱԳԱՅԹԸՆ ալ որ իբր Երրորդ վերոյիշեալ շարքին,
պէտք էր որ 27 մարտի թիւով հրատարակուէր, այսօր
կը հրատարակուի:

ԾԱՆ. ԽՄԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

շերէն. ընդարձակած բան մըն էի եւ կա-
ռախուսքին միօրինակ, սրարչաւ ու ժխո-
րալի գլորդիւնը, չօրնդը, թոյնը բոլորովին
թմրեցուցած էին զիս: Դուրսը զիտել ան-
կարելի էր. բարդ խաւար մը կը տիրէր.
փոթորիկ, հով, ձիւնախառն անձրեւ կը
սուրային մեզի չափ արագ, ու զիւային
ողբերգ մը կը հիւսէին, հերարձակ ու
խուճապոտ մեր վաղքին շուրջը: Երկու
բան միայն, այն գիշերուան պատահար-
ներէն, որոշ կերպով կը յիշեմ դեռ այսօր.
Արկած մը ու հասցէ մը, նոյնչափ անա-
կընկալ: Մէջի մօտ, անձանթով ու ամայի
անկիւն մը, մէկէն ի մէկ, կանգ առինք,
ինչ որ բաղխումի մը չափ յանկարծական
էր ու վտանգաւոր, երեք ժամ մնալու
համար, այդ մութ ու լուռ տեղը, անձ-
րեւին, հովին, մորիկին տակ ու վայրա-
շարժին շառաչուն շնչառութենէն ու ցա-
ւազին սուլիւններէն անհանգիստ: Ծամ-
բորդները իրար կը շնորհաւորեն առջի
trainով դադած չլլալուն եւ քաղաքով
մահուրնէ աղատած լլալուն համար,
որովհետեւ շուտով կը հաճեցուն որ մենք
առջի կառախուսքը զիծէն ելած եւ կտոր
կտոր եղած է կրակասէնք ճամբուն մաք-
րուելուն, անցնելու համար: Քոյսնստած
երիտասարդ Ջուլիցերիացի մըն ալ ինծի
կը շնորհաւորէ եւ կը ջանայ այսպէսով
խօսակցութեան հոսանք մը առաջ բերել
մէջերմիս: Ես չատ տրամադրութիւն չու-
նիմ խօսելու. շնորհակալ կըլլամ իրեն իր
ազնուութեանը համար, ու նորէն անգի-
տակից կը մնամ անկիւնիս խորը թաղ-
ուած, չատ չփոթ դադափար մը միայն
կարենալով կազմել բաղխումի, déraille-
mentի, մահուան ու աղատումի վրայ, ու
րոնք այդ պահուն չեն շահագրգռեր զիս
որ գրեթէ կէս-մեկը մըն եմ: Առտուն
դէմ միայն քիչ մը կուշարբիմ. մորիկը
դադրած է. պատուհանը կը բանանք եւ
անուշ զովութիւն մը զիս կը հովհարէ:
Քոյս նստող երիտասարդ ու զուարթա-
բարոյ Ջուլիցերիացին կը կռահէ տկար լլ-
լալս եւ մասնաւոր հոգածութիւն մը ցոյց
կուտայ ինծի նկատմամբ որ կը յուզէ զիս
եւ այս անգամ աւելի ջերմօրէն շնորհա-
կալ կըլլամ: Երրորդ կիմանայ Պալ իջնալու
մտադրութիւնս եւ հոն՝ ծանօթ հասցէ մը
չունենալս, ինք որ Պալի քաղաքացի է,
կը հարցնէ կը փնտռէ, կը ճշդէ նպատակս
եւ իր քրոջը հասցէն կուտայ ինծի, ա-
պահովցնելով որ ամէն հանգստութիւն
պիտի ունենամ հոն: Ինք որ Միւլիուզ
պիտի իջնայ մէկ օրուան գործի մը հա-
մար, կը խոստանայ հետեւեալ օրը գալ
տեսնալ զիս: Բիշ ետքը ձեռքի սիրալիր
սեղմումով մը կը բաժնուինք իրարմէ եւ
ան կիջնայ վար:

Երբեմն դիպուածը բաներ կընէ, զորս
մանք չենք կրնար ձեռք բերել որչափ ալ
հետամուտ լլլանք անոնց, որչափ ալ ուշի
ուշով ու հոգածութիւնով ջանք ընենք,

փնտռենք, սիրտ հատցնենք, Հիմա, հոս,
Պալի մէջ, այնչափ հանդիստ ու պատ-
ուական տեղ մը pensionnaire եմ եղած,
որչափ կարելի է երեւակայել: Քաղաքին
քիչ մը հեռաւոր մէկ թաղին մէջ Սէնթ-
Ալպանի կողմը, երկարակ, քարաշէն, նո-
րակառոյց տուն մը, որուն ետեւի կողմը
Հոննոսի ու Նոր-Պալի վրայ հիւանալի տե-
սարան մը ունի: Իմ սենեակս ալ այն
կողմն է: Ճանտիրուհիս այդ տունին վեր-
նայարկը վարձած է: Մայր մը ու պզտիկ
աղջիկ մըն են, Suisse françaiseէն դաղ-
թած՝ ատենով. ատոր համար է որ կաթո-
լիկ են եւ լաւ ֆրանսերէն կը խօսին:
Եղբայրը, ճիշդ այն՝ զոր ճանչցայ ճամ-
բորդութեանս գիշերը՝ commis-voyageur մը,
հազիւ երկու ամիսուան կարգուած լլլա-
լով, դատուած է քրոջմէն, որուն հետ կը
ընակէր, անոր որբեւայրի մնացած օրէն
ի վեր: Հիմա աներջը տունը կը բնակի
եւ կարգուելէն ի վեր առաջին անգամը
լլալով մօտակայ քաղաքներու մէջ tour-
née մը ընելու ելած է, տասնը հինգ օր-
ուան համար: Քոյսն ալ, կը խորհէր վար-
ձու տալ անոր սենեակը, նոյն իսկ բան-
սիօնով, եթէ պէտք լլլար, ինչ որ թէ
չհաւոր կրնար լլլալ իրեն եւ թէ բոլո-
րովին մինակութեան դէմ դարման մը:
Ատկէ զատ աղջիկներու երկրորդական
վարժարաններուն մէջ կարուծելի դաս
կուտար:

Ես ալ արդէն կ'ուզէի տուն մը որ
քաղաքին խոռնիճաղանձէն անջատ, օդա-
ւէտ բարձունքի մը վրայ լլլար, մինակ
լլայի, կարենային ինամել զիս հիւանդ-
հիւրի մը ու հիւանդապահուելի մը պէս
եւ կարենայի հոն ճաշել, առանց քաղա-
քին ճաշարանները սլքտկալու կամ պան-
դոկներու անհամ կեանքին տոկալու պար-
տաւորուած լլլալու: Ու երբ, առաջին
առտուն արթննալով, երկայն — աթոռս
քեցի պատուհանիս առջեւ ու արեւի լո-
գանքի մը մէջ թաղուած ժամերով մնացի
հոն, Հոննոսի վժիժուն մըմունջներուն
ունկնդիր ու հարուստ համայնապատկերի
մը առջեւ զմայլուն, գոհունակութեան
անձայր զգացում մը թափ առաւ կուրծ-
քիս տակ եւ ամիսներէ ի վեր առաջին
անգամը լլլալով հանգիստի, անդորրու-
թեան հրճուանքը ու ապրելու մարմալը
ունեցայ: Եւ, աւելի քան տասնը հինգ օր
այդ միեւնոյն պատուհանին առջեւ, միեւ-
նոյն երկայն — աթոռին վրայ, անշարժ,
անփոյթ, երազեցի, մրափեցի, հանգչեցայ,
հետզհետէ վերստին գտնալով կորսուած
ուժեր, անակնկալ առողջութիւն մը, որ
տեսակ մը վերածնութեան խորհիլ կուտար
ինծի: Առտուն, տանտիրուհիս պզտիկ
աղջիկը կը բերէր նախաճաշ: Յորեկին
արագ ճաշ մը կընէինք, որմէ ետքը տան-
տիրուհիս դասի կ'երթար կամ իր սովորա-
կան courseերուն կը հետապնդէր: Գի-
շերը, ընթրիքէն վերջը ժամերով, կը

մնայինք հոն, սեղանատուներն մէջ, կարգաւոր, խօսելով, հաճելի ժամեր անցընելով: Երբեմն, դաշնակի վրայ գեղեցիկ կտոր մը կը զարնէր տանտիրուհիս, կամ երբ շատ զբաղած ըլլար, հասցունելիք յանձնարարութեան մը համար, զիշերը մինչեւ ուշ ատեն կ'աշխատէր. ես ալ կը հակէի իր քովը, զլուս զլիս:

Առտուները աշնանային հոծ մշուշներ խանձարուրք կը կապէին քաղաքին զլուս խին ու չորս բոլորը, որուն մէջէն, արթնցող քաղաքին մխորը, վաղող ջուրեւրուն շաշիւնը, հեռաւոր գործարաններուն ոգեւորութիւնը, աշխոյժ սիրտի մը բաբախուն հեւքը ունէին: Յետոյ, քիչ քիչ կը պատռէին ճերմակ բամպակները, եւ երկինքի անարատ կապուտակ մետաքսը ու ջերմիկ արեւ մը կուգային երեւան, որոնց կարօտը ունէի քանի ամիսներէ ի վեր, հիւսիսի ամպամած ու խոնաւ մթնոլորտին մէջ, կը թաթխուէի հեշտագին, ոսկեզօծ ճառագայթներու շռայլ տարափին մէջ, ուր կը մնայի մինչեւ իրիկուն, երազուն: Դիշերը, լուսինը կը սողար ու կը շողար Հռենոսի օձապտոյտ ու լորտքին վրայ եւ քաղաքին վրայ կը թափէր արծաթի անձրեւ մը, որուն ոչ նուազ կարօտցած էի հիւսիսի կայքերուն մէջ, եւ զոր սակայն վայելելու համար դուրս ելլալու կարողութիւնը չունէի դեռ:

Չեմ գիտեր որ, ապագային պիտի տրբուի՝ ինձ տեսնալ այսչափ սիրուն, շնորհքով, հաճելի ուրիշ քաղաք մըն ալ: Կամ թէ, դժոխային կեանքէ մը ետքը, մէկէն ի մէկ այս անուշ կեանքին փոխանցուած ըլլալուն համար արգեօք, ազուոր երեւաց ան ինծի այնչափ: Պա՛ւ, համբաւաւորն «La cité des millionnaires.» այդ ամփոփ, անպաճօճ, հանգարտիկ քաղաքը. կեդրոնական Եւրոպայի, առեւտրական, իմացական, ելժառկան էն կարեւոր կեդրոններէն մէկը, դարերէ, տասնեակ դարերէ ի վեր: «Միլիոնատէր ընն ալ ես,» կրէի ինքնիւրեն խնդալով, ունեցած հարստութիւնս զուլի վերածելով: Եւ սակայն, ինչ պարզութիւն. հարեւանցի զիտող մը գործաւորներու պարզ քաղաք մը պիտի կարծէր զայն, բաղդատաբար մեծ քաղաքներու պարզած անհաշիւ շռայլութեան ու շլժոռող շքեղանքին: Désœuvrésներ, ու անոնցմէ անբաժան հացկատակներ, առաւ-փախաւներ, galaի կառքեր, սպառող սրբութներ, ճոխութեան անխաւտ ցուցադրութիւն մը ու ձուլ հասառուներ չիկան հոն: Միլիոնատէրն ու կաշխատի, իր հաղարաւոր պարզ գործաւորներուն պէս ու երբեմն անոնցմէ շատ աւելի չարաչար կերպով: Պղտիկ պատմութիւն մը հաճոյքով կ'արձանագրեմ: Օր մը իշխանական անձնաւորութիւն մը, այցելութիւն կուտայ հոգաւոր խաղախորդի մը տունը ուր հաշի տանն ոսկիէ սպասով կը ծառայեն լրեն եւ տանտիրոջն ալ անկ ճոխ ու փալուռ

ընդունելութիւն մը կը սարքէ ի պատիւ իրեն որուն նմանը շատ մը իշխանական ընդունելութիւններու ատեն չէր վայելած: Տանտէրը որ գործարանէր, պարզ կտակէ ոլուղ հագած ու ձեռքերը աղտոտ, կը դիմաւորէ վեհաշուք այցելուն, գործատեղին պտտելու եկած ատենը: Այս վերջինը, տեսնալով անոր այդ վիճակը, ինքզինքը չի կրնար բռնել եւ զարմացուածով կը հարցնէ. «Քանի որ հարուստ էք այդքան, ինչո՞ւ ուրեմն այդ աղտոտ արհեստը:» «Տէր իմ, կը պատասխանէ ան անվրդով, այդ աղտոտ արհեստն է աղբիւր այդ հարստութեան: Առանց մէկուն, միւսը գոյութիւն պիտի չունենար:» Եւ այդ պարզութեան փոխարէն, անհուն փափք մը ուսումները, գիտութիւնները, արուեստները ծագկեցնելու, բարեգործութիւնը զարգացնելու, կեանքի պայմանները բարելաւելու, առաջդիմելու: Երեւակայեցէք որ հարիւր հազար հոգինոց այդ քաղաքը, եօթը հարիւր ընկերութիւն կը համրէ իր մէջը գիտական, երաժշտական, գեղարուեստական, բարեգործական եւլն: Համեմատութիւնը անհամեմատ է: Այս ամէնուն վրայ աւելցուցէք, ապրուստի ոչ այնչափ դժուարին պայմաններ, ամարանոցի յարմար օդ մը եւ հանգարտ միջավայր մը եւ կուենեաք երկրային այն զրախտը որ Պալ կամ տեղացիներուն բարբառով Պաղլ կը կոչուի:

Հոն հասնելէս ութ օր վերջը, Անվերսի տանտիրուհիէս ստուար նամակ մը կըստանամ, ուր՝ մեկնելէս ետքը տեղի ունեցած զէպքերը կը պատմէ: Մասնաւորապէս թիւ երեք ակադեմիական սիրուհիս, երկու օր սպասելով ինծի, եւ մէջտեղ չելլալէս կասկածելով, կերթայ Քաղաքապետարանէն հասցէս կը հասնայ եւ չիտակ տանտիրուհիս վրայ կը վալէ ուր անհգին գոռում գոչում կը հանէ զիս չիդտնալով եւ կարծելով որ պահուցած եմ: Կը պնդեն որ մեկնած եմ եւ օտար երկիր՝ ապահովաբար: «Հաւանօրէն նորէն Անվերս դարձած ըլլալու է» կըսէին, զայն չփոթեցնելու համար: Ան չի համոզուիր, կուլայ, կը պօռայ, կը հայհոյէ: Մեր ունեցած ներքին կեանքը, հոն, մեծերուն ու պղտիկներուն առջեւ, անպատկառ կերպով կը պատմէ եւ հոն՝ տանտիրուհիս ցաւով կիմանայ, իրմէն հեռու անցուցած գիշերներուս մէկ մեծ մասին մանրամասն գործածութիւնը: Մտերմասացութիւններու այդ բուղիս տարափին մէջ չի մոռնար նաեւ յայտնել որ, չար գուգաղիպութիւնով մը, նոյն օրը իսկ գիտակցեց է թէ մայր ըլլալու վիճակի մէջ է: Հոնկէց ելլալուն, զէմի գեղարանը կը մտնայ ու կեկայ քիչ ետքը: Նամակը գրուած օրը, արդէն իսկ ծանօթ երիտասարդի մը պաշտօնական հովանահին եղած էր եւ ապագայի անդրանիկ Տոմիկը, մտած էր նորէն անէութեան այն խորութիւններուն

մէջ, ուրկէ դուրս եկած էր վայրկեան մը տնդիտակից:

Հեռաւոր տեղերու ու զէպքերու այդ վերջնութիւն, ալ աւելի կը շեշտէ այսօրուան անդորր կեանքիս անուշութիւնը ուր քիչ քիչ ինքզինքս կը գտնամ նորէն եւ ուր կըզգամ որ ապագան, առողջութիւնս, երջանկութիւնս պիտի վերադարձուն ինծի: Ինծի անանկ կուգայ որ ամիսներէ, տարիներէ ի վեր բաժնուած եմ, կորուստ, սպառում, սիրահատութիւն, սիրային խեղութեան ու մոլորանքի այդ մթնոլորտէն եւ անտարբեր՝ օտարականի մը պէս կը կարգամ, կարծես անդրաշխարհէն եկած այդ լուրերը: Առտուները, տանտիրուհիս աղջիկը, Մարթա, նախաճաշ, լրագիրներս ու նամակներս կը բերէ ինծի եւ ժպտուն, շուարթ, կը խօսի, կը խնդայ, կը հարցապնդէ, երբ իր մայրը, օրականաւոր աղախինին հետ, տնական գործերով կը զբաղի ճաշասրահին ու խոհանոցին մէջ, ժամը իննին շուտով դուրս ելլալու եւ իր գործին երթալու համար: Իր առաւօտեան զուարթութիւնը, որ շուտով կը հաղորդուի ինծի, արշալոյսի մը պէս կը ցառապաթէ սենեակիս մէջ, այն պահուն, երբ արեւը տակաւին վաթկայի թաւ բարձրութեան ծրարուած, կը քնանայ:

Մարթա, հաղիւ տասներկու տարու կայ. նուրբ, տեղոյն, հասակաւոր աղջիկ մըն է, խորունկ, խոհուն, խռովող աչքերով, որոնց մէջ անդիտակից անմեղութիւն մը կը ծածանի: Ոսկի մազերու առատ կոհակներ կը թաւալին ծոփալին ի վար եւ կանացի առաջին շնորհը կը բերեն իրեն: Երկու տարի առաջ իր հօրը յանկարծական մահուան ազդած վախը ու վիշտը, անկէց վերջն ալ դպրոցական աշխատութիւններուն, որոնց մէջ միշտ առաջին էր, չափազանցութեան տարուիլը ու մէկէն ի մէկ խիստ շատ անհուշ պատճառով առաջ եկած նիհարութիւնը, մըտմտութեամբ տուած էին բժիշկին, որ պատուիրած էր քիչ մը ատեն դպրոց չի խըրկել զայն, լուրջ խնամք տանիլ ու հանգիստ կեանքի ենթարկել զայն: Վեց ամիս է որ տունէն էր եւ գրեթէ բնաւ դուրս չէր ելլար: Մայիսին առաջին հաղորդութիւնն առնելէն ի վեր հետզհետէ բարեօքելու վրայ էր իր առողջութիւնը եւ անցնելու վրայ էր այն տաղնապը, զոր այդ տարիքին ամէն պատանի ինչպէս նաեւ ամէն աղջիկ կ'ունենայ: Հիմա արագ արագ կաղզուրուելու վրայ է եւ իմ հոն հասնելէս ի վեր տասներկու օր հազիւ կայ եւ անհան, զգալի կերպով զօրացած, աւելի գունաղեղ, աւելի եռանդուն կ'երեւայ ինծի, ինչ որ ճամարտապէս կը հրճուեցնէ զիս: Առտունէ մինչեւ իրիկուն երգ մը լսի բերանը, անփոյթ թոշիկի մը պէս, ինչ որ անուշ թովք մը կուտայ siesteի մրալներուս եւ բազմերուս մէջ հեշտօրէն կ'օրօրէ զիս:

Մարթա ու մայրը, քովի պզտիկ սեն-
եակը կը պառկին. ես, Մարթայի մօրեղբոր
լայն ու հանգստաւէտ սենեակն եմ ա-
ռած, ուր հայելիներ, դարակներ, աղո-
ղարդի իրեղէններ կը վիտտան ամէն կողմ,
հաւանօրէն ատենով հարսի սենեակ եղած
ըլլալուն համար. Երկու օրուան մէջ այն-
չափ բարեկամացած ենք Մարթային հետ
որ, ան, ճիշդ մօրեղբորը ատենին պէս,
առտուն ելլայ չեւլայ, շիտակ իմ սենեակս
կուղայ, երբ ես անկողինն եմ դեռ եւ կը
սլքտկայ, մազերը կը սանտրէ, նախաճաշ
կը բերէ, դուրս կ'ելլայ, ներս կը մտնայ,
փեղկերս կը բանայ, սենեակս կը շտկրտէ,
չատ անգամ գիշերանոցով, ու նոյն իսկ
ներքնաղգեստով ու շապիկով, անտար-
բեր, առանց նեղուելու, իբր թէ իր սեն-
եակին մէջը եղած ըլլար, կամ ես հոն ե-
ղած չըլլայի. ես կը նեղուիմ, մէկ-երկու
օր ատուտները կը յամենամ անկողինիս
մէջ, լրագիր կարդալով, յետոյ գիշերա-
նոցով կ'ելլամ, ու կուգամ երկնալ chaise
longue-իս վրայ եւ ան՝ կը փութայ ժանե-
կաշուի ճերմակ ծածկոցը վրաս բերել
ձգելու: Ուրիշ անգամ, ճարահատ, կը
հագուիմ իր զիմացը. ան՝ անփոյթ կը
խօսի հետս կամ մերկ բարակ թեւերը
գլուխին վրայ դարձուցած, ոսկիի բմբուս
խուրճեր կը շտկէ, կը ժողվէ, կը հիւսէ,
հայելիին առջեւ: Անկեղծ ու բուռն հա-
մակրութիւն մը կը զգամ իրեն համար:

Յօրեկէն վերջը նորէն մինակ ենք: Ան՝
խօսուն աղջիկ, ներսէն դուրսէն պատ-
մութիւններ կ'ընէ ինծի, միամիտ պատ-
մութիւններ, դպրոցի դէպքեր, հօրենա-

կան յիշատակներ, եւ հակառակ խիստ
տղայական ըլլալուն, ես համ կ'առնեմ
անոնցմէ, այնչափ անկեղծ են անոնք ու
անմեղ: Իր դասերուն վրայ հարցումներ
կ'ընեմ իրեն, ինչ որ ամէնէն աւելի հա-
ճոյք կը պատճառէ իրեն, բայց ես չեմ
ուզեր իր միտքը յոգնեցնել շատ: Քովէս
չի բաժնուիր բնաւ, ինչու որ դպրոց չե-
թալէն ի վեր, բայց ի արձակուրդի ամիս-
ներէն զրեթէ միշտ մինակ մնացած է
յարկարածինն մէջ, եւ այդ՝ կը սեղմէ
իր հոգին, հակառակ անոր որ մինչեւ ի-
րիկուն կրնայ բան մը ընել չի նեղանա-
լու համար եւ կրնայ զուարճացնել իրեն
հետ եղող որ եւ է մէկը: Մօրեղբորը լու-
սանկարի տարուած ու լքուած գործիք-
վը պատկերս կը քաշէ, որ շատ անգամ
այրած մրկած բան մըն է: Ուրիշ անգամ
հիւրախաղի կը սկսի ինծի հետ եւ կը ստի-
պէ զիս որ ոտքի ելլամ եւ փայլուն ըն-
դունելութիւն մը ընեմ իրեն: Գծագրու-
թեան, — որուն մէջ շատ յաջող է, —
իր ալպոմները կը բերէ եւ ես կը սրբա-
գրեմ զանոնք, կը սորվեցնեմ իրեն: Ու
այդ անմեղ մթնոլորտին մէջ օրերը կը
սահին, կ'անցնին:

Գիշերը ճաշէն վերջը, քիչ մը իմ ու
մօրը միջեւ ճառագայտէն վերջը կը յոգնի,
քունը կուգայ ու նաղենի գիշեր-բարիէ
մը ետքը կ'երթայ պառկելու: Ես ու մայ-
րը գլուխ գլխի, ժամերով կը խօսինք,
անցեալին վրայ, Մարթային վրայ, օրուան
դէպքերուն վրայ: Մայրն ալ աղջկանը
կը նմանի. խարտեաշ, փափուկ, նրբին ու
համակրելի, ու կը զգամ որ հմայքիս տակն

է ան եւ եթէ այսպէս շարունակելու ըլ-
լայ, ու ես ալ ինքզինքս գտնալու ըլլամ,
չատ չանցած, իրարու թեւերու մէջ պիտի
ըլլանք: Ընկճուած երեւոյթ մը ունի,
գրեթէ միշտ, այնչափ յոգնած կ'ըլլայ ընդ-
հանրապէս, եւ իմ պզտիկ մէկ կատակիս
վրայ կատարման կ'ըլլայ պզտիկ աղջկան
մը պէս: Եւ սակայն ատ արգելք մը չըլ-
լար որ, իր առաջին հազորդութենէն ին-
չեւ այդ օր, ունեցած սիրային շատ մը
յարարերութիւնները չի պատմէ ինծի, իր
հին մէկ բարեկամութիւն պէս: Ես, փո-
խադարձաբար, չեմ ուզեր ետ մնալ, եւ
պատճառ մը չունիմ իմ պտրտած երկիր-
ներս ու սիրային արկածներս վրադիրքով
իրեն չի պատմելու, ինչ որ համեմատական
չի թուիր տարիքիս հետ եւ ինծի նկատ-
մամբ մեծ համարում մը կը ներշնչէ իրեն:

Գալէս ի վեր արդէն իսկ ամիս մը ե-
ղած է, եւ սովորական վիճակս մասամբ
գտած եմ նորէն, եւ որչափ ուրախ կ'ըլ-
լամ, երբ առաջին անգամ դուրս ելլալով,
կը կշռուիմ ու կը տեսնամ որ միջին ծան-
րութենէս շատ հեռու չեմ ալ: Բաւական
տեղ կը քաշեմ եւ բնաւ յոգնութիւն չեմ
զգար, շունչս չի կտրիր, սիրտս չի դա-
ներ: Եւ սակայն խոհեմութիւն կը սեպեմ,
իրիկուան խոհեմութիւնը չի կոխած տուն
վերադառնալ: Հետեւեալ օրը աւելի ըն-
դարձակ պտոյտներ կ'ընեմ եւ շարուն-
ջանցած, քաղաքը կը ճանչնամ իր բոլոր
ներքին մանրամասնութիւններով ու շր-
ջականերով: Շատ կը պնդեմ Մարթային
որ հետս գայ, օգ առնէ, պտրտի, տեղ
տեսնաւ, ինք որ տունին, դպրոցին ու ե-

«Ծ Ա Ղ Ի Կ» ի Թ Ե Ր Թ Օ Ն Ը (14)

Ա Ն Ո Ւ Չ Ք Ա

(Վ Ի Պ Ա Կ Թ Ո Ւ Ր Կ Ե Ն Ե Յ Ի)

ՐԱԴՈՐԵՆ իջող արահետէն որ
այգիին մէջէն կ'անցնէր եւ
քաղաք մտայ. անոր լուր փո-
ղցնէր վաղէկէ եւ աչքս ա-
մէն կողմ նետելէ ետք նոյն իսկ

Տիկին Լուիզի պատուհաններուն, Հռենոս հասոյ
եւ սկսայ գետափին հետեւիլ. հոգ հոն կը
նշմարէր կանաչի ձեւեր, բայց Անուշքան չկար
Այլ եւ յուսախաբութիւնը չէր որ զիս կը տան-
ջէր այլ գաղանի սարսափ մը, կամ աւելի զղձումի
զգացումը ամէնէն եռանդաւոր գիշերութիւնը, վեր-
ջապէս սերը, ա՛յր ամէնէն գողտր սերը: Բաղուկ-
ներս կը գալարէի, Անուշքան կը կանչէր գիշեր-
ուան շատցող մութին մէջ, նախ կէս ձայնով
յետոյ հետցնէր աւելի բարձր. հարկը անգամ
կը կրկնէի թէ զայն կը սիրէի երգելով որ եր-
բէք զինքը չպիտի ձգեմ, ամէն բան պիտի տայի
անգամ մըն ալ իր ցուրտ ձեռքը սեղմելու, իր
երկնոտ ձայնը լսելու, զայն նորէն աչքիս առաջ
տեսնելու համար: Անքուն իմ մօտս եղած էր,

դէպ ինծի եկած էր այնքան օրոշումով, իր սը-
տին բոլոր անկեղծութեամբ: Անկեղծ ինծի բերած
էր իր երիտաւարութիւնը, իր անմեղութիւնը եւ
ես զինքը չէի սեղմած թեւերուն մէջ, ինքզինքս
զրկած էի իր գեղեցիկ դէմքին ծաղկումը տես-
նալէն... այս մտածումը զիս կը խնդրեցնէր:

— Ո՞ր կրնայ գացած ըլլալ: Ի՞նչ կրցաւ ը-
նել... կը գուշէի իմ յուսահատութեան անկա-
րող մոլեգնութեանը մէջ:

Ճերմկորակ բան մը յանկարծ երեւցաւ ինծի
ջուրին եղբորը Այդ տեղը կը ճանչնայի. հոն՝
մարդու մը գերեզմանին վրայ որ 70 տարի առաջ
անձնասպան եղած էր, քորէ խաչ մը կը կանգնէր,
կիսովին մխրճուած՝ հողին մէջ եւ ծածկուած
գրեթէ անթիթեւեղի գերեզման: Սիրտս կը բարա-
խէր պայթելու չափ. դէպի խաչը վաղցի, ձեռ-
մըկորակ ձեւը աներեւոյթ եղած էր:

«Անուշքան» գոչեցի այնպիսի վայրենի ձայնով
մը որ ես իմ ձայնէս սարսափեցայ: Բայց ոչ որ
չպատասխանեց. օրոշեցի վերջապէս երթալ Կա-
կինին տեղեկանալու համար թէ անկեղ գտած էր:

Ի.

Այգիներու ճամբէն շտապով ելած միջոցիս,
ըյս նշմարեցի Անուշքանի սենեակին մէջ: Այս
բանը քիչ մը զիս ամբեց: Տունին մոտիկայ,
մուտքի դուռը գոց էր, դարկի, պատուհան մը որ
լուսաւորուած չէր, ստորին յարկին վրայ մեղմբէն
բացուեցաւ եւ Կակին զլուխը անցուց:

— Գտա՞ք զինքը, հարցուցի:
— Ինքը վերադարձաւ, պատասխանեց ինծի
ցած ձայնով, իր սենեակն է եւ պիտի պառկի, ա-
մէն բան լուս է:

— Օրհնեալ ըլլայ Աստուած, գոչեցի անըս-
ցաբերի ուրախութեան մը տագնապին մէջ. հի-
մակ ամէն բան աղէկ է, բայց գիտէք որ դեռ ի-
րարու հետ խօսելիք ունինք:

— Ոչ հիմա, ինծի պատասխանեց կէս մը գո-
ցելով պատուհանը, ուրիշ անգամ մը... հիմա-
կուհիմա մնաք բարով:

— Յետեւութիւն, ըսի, վաղը ամէն բան պիտի
որոշուի:

— Երթա՞ք բարով գոչեց Կակին:
Պատուհանը գոցուեցաւ:

Երթալ նորէն զարնելու քիչ մնաց. — Եւ ին-
չմիջոցին իսկ փափաք ունեցայ Կակինին ըսելու թէ
իր քորը ձեռքը կը խնդրէի, բայց ամուսնութեան
առաջարկ մը այդ ժամանակ... «վաղը մտածեցի,
վաղը երջանիկ պիտի ըլլամ»:

Երջանկութիւնը վաղը չունի, ոչ ալ երեկ, ու-
նիկա չլիշեր անցեալը, չմտածեք տագնապին. մի-
նակ ներկան կը ճանչնայ եւ դեռ այդ ներկան օր
մը չէ, այլ վայրկեան մը: Չեմ գիտեր ինչպէս
վերադարձայ Ձ. իմ սրունքները չէին որ զիս կը
կրէին, նաւակ մը չէր որ զիս միւս եղբորը ան-
ցուց: Բարձրացած էի չեմ գիտեր ինչ լայն եւ
հզոր թեւերով:

Մացառուտի մը առաջքէն անցայ ուր սո-
խակ մը կ'երգէր: Կեցայ, երկայն ատեն մտիկ ըրի.
ինծի թեւեղած թէ իմ սերս եւ երջանկութիւնս
կ'երգէր:

ԺԱ.

Հետեւեալ օրը ձերմակ տունին մօտիկալով,
ուշադրութիւնս լորուեցաւ պատուհանները բաց

կեղեցիին կազմած եռանկիւնէն դուրս
չէ ելած. ան՝ չեմ գիտեր ինչու, տարօրի-
նակ յամառութիւնով կը մերժէ: Ես ալ,
միտինակ, շատ չանցած կը ձանձրանամ
մէջ մը տեսած տեղս անգամ մըն ալ եր-
թալէ եւ նախափծար կը սեպեմ տունը
մնալ, պատուհանիս առջեւ, մռնչուն Հը-
ռենոսին ու սխրալի panoramին վերեւ,
արեւի ջերմադին վիթուտքին (douche)
տակ ու Մարթիս մեղկ մեղեգիներուն
մէջ: Երկայն աթոռիս վրայ երկնցած, մին-
չեւ իրիկուն կը դիտեմ հեռուն, Հռենոսի
կոնակին հեծած Միւնսթէրը, — Մայր-Ես
կեղեցիին, — որ վիթխարի խղունջի մը պէս
կը պլորուի ետեւին վրայ, եւ երկինքի
մետաքսակով փորը կը մխէ, իր առաջա-
կարկառ, նրբերան ու սլացիկ եղջիւրնե-
րը, — զոյգ զանգակատունները:

Օր մը, խոշոր ազուրու պէպէք մը գը-
նելու քմահաճոյքը ունեցայ եւ Մարթիս
բերի: Ան՝ ուրախ ըլլալուն չափ ալ հիւս-
ցած մնաց անոր առջեւ: Ինք, պղտիկ,
խեղճուկ, կոտորած պէպէք մը ունէր զոր
լքած էր, առաջին հաղորդութիւն առնե-
լէն ի վեր, առարկելով թէ, ալ մեծ աղ-
ջիկ եղած էր ինք, մինչդեռ իրապէս իր
արբունքի տաղնապը ու տկարութիւնն
էին որ, շատ քնականօրէն ու առժամա-
պէս միայն, թուրցուցած էին իր մէջ, զա-
ւակի սէրը որ ընդոծին է ապաքէն, ամէն
էդի մէջ: Ուստի, անմիջապէս դնաց բե-
րաւ մօրը կտորներու ծրարները, քակեց
ցրուեց զանոնք սենեակիս մէջ եւ սկսաւ
պլպլալին վրայ գլուխ չինել. ճերմակեղէն,
չրճազգեստ, գլխարկ, մանթօ, Անուներ

տեսնելով ինչպէս մուտքի դուռը թուղթի կտոր-
ներ տարողունակ էին սեմին վրայ. սպասուհի մը
աւելլ ձեռքը, դրան առաջը երեւցաւ Գեպի
այն կողմը ուղղուեցայ:

— Անոնք մեկնեցան, գոչեց ինծի իրեն հարցը-
նելէ առաջ թէ Կակին տունն է՞ր:

— Մեկնեցան, կը կրկնէի, այսպէ՞ս Ո՞րք գա-
ցին:

— Այս առտու ժամը վեցին մեկնեցան եւ չը-
սին թէ ուր կ'երթան, բայց դուք չէ՞ք պարոն Ն...:

— Այո՞:

— Է՛՛՛ լաւ, իմ տիրուհիս նամակ մը յանձ-
նեց ձեզի համար:

Վեր ելաւ եւ վերադարձաւ նամակը ձեռքը:

— Առէք, ըսաւ, ահաւասիկ:

— Սխալմա՞րք ըլլալու է, անկարելի է թոթո-
վեցի:

Սպասուհին ապուշ ձեւով մը ինծի նայեցաւ
եւ սկսաւ տւել:

Նամակը բացի. Կակինէն էր: Ոչ իսկ տող մը
Անուշքայէն: Նախ ինձմէ կը խղիւղէր ներել իրեն
այս յանկարծական մեկնումը. կ'աւելցնէր նաեւ
որ եթէ պաղարկուածութիւնս գտնամ, պիտի գնա-
հասնեմ անտարակոյ իր որոշումը: Ասիկա միակ
միջոցն էր դժուարին կացութենէ մը դուրս ել-
լու համար եւ որ կրնար վտանգաւոր դառնալ:

« Երէկ իրեկուն, կ'ըսէր, մինչ մենք լուռ
« Անուշքային կ'սպասէինք կը հաստատուէի ըս-
« ժաման մը անհրաժեշտութեան մէջ: Նա-
« խաղաղարարներ կան զորս կը յարգեմ, կը
« հասկնամ որ դուք չկրնաք իրեն հետ ամուս-
« նանալ: Անուշքա ամէն բան ինծի պատմեց եւ

Մակտա գրինք: Օրերով աշխարհը մոռ-
ցանք ու Մակտան հագուեցնելու զբաղե-
ցանք: Իրիկուն, մայրը, գոհ, կը խնդար,
նշանակալից նայուածքներ փոխանակելով
ինծի հետ, Մարթիսն՝ շատ անդամ ան-
նրպատակ, բայց շփոթեցնող խօսքերուն
հանդէպ:

— Մակտան իմ ու Պր. Ժանին զաւակն
է, ինչպէս որ ես, քու ու հայրիկիս զա-
ւակը եղած եմ: Ան ալ ինծի պէս խե-
ւօք է:

Պղտիկ անկողին մըն ալ առնելս պէտք
եղաւ, ուր օրը քանի մը անգամ կը հան-
ուեցնէինք ու կը պառկեցնէինք զայն,
« պաղ առաւ, հարուստ եղաւ. » ըսելով:
Հիմա, ա' մայրիկ եղած էր եւ առտու-
ները ելլալուն պէս, իր մօրը հինգած մէկ
չրճազգեստը կամ japonը կը հագնէր եր-
կարատաուն, ինչ որ շատ կը վայելէր իր
նուրբ ու ձիգ հասակին եւ խկապէս կա-
նացի պղտիկ շնորհ մը կուտար: Մաղբը
գլուխին վերեւը կ'ամփոփէր ճիշդ իր մօրը
պէս, եւ բարձր կրուկներով մեծ կիսակո-
չիկներ կը հագնէր որոնք ամէն վարկեան
կ'ըլլաին ոտքէն ու տախտակամածին կը
զարնուէին մեծածախն ու միօրինակ: Մակ-
տան երեսները կը հա՛րուէր մեծ աշ-
խուժով, մինչեւ որ երեսին ներկերը չըր-
թունքին վրայ ելլային, ու դէմը նստած
կաթ կուտար անոր, փակցնելով զայն իր
տափակ ու ձիւնաթոյր կուրծքերուն վրայ,
որոնց մէջտեղը, վերէն վար, թնթեւ գո-
ղութեան մը ստուերը կ'ափսոսանար եւ եր-
կու կողմերը պղտիկ ցայտուն կոճակներ
կը ցոյցէին դուրս, հաղիւ Նշմարելի ու

« Իր հանդարտութեան համար ստիպուեցայ տեղի
« տալ իր ստիպողական պաշտօններուն »

Նամակին վերջը ցաւ կը յայտնէր մեր բա-
րեկամական յարաբերութիւնները խղել ստիպուե-
լուն, յետոյ ինծի երջանկութեան մաղթանքներ
կ'ընէր, ձեռքը կը սեղմէր եւ շնորհ մը պէս կը
խնդրէր ինձմէ որ զերեքը գտնալու ջանք չընեմ:

« Ի՞նչ ալ խնդրէր նախապաշարուեցնելու վրայ
է, գոչեցի, իբր թէ կրնար զիս լսել... բոլոր ա-
ստը տխմարութիւններ են: Ի՞նչ իրաւունքով ինձմէ
կը հեռացնէ զիները »

Գլուխ բռնեցի յուսահատ:

Սպասուհին սուր ծիչերով իր տիրուհին կը
կանչէր, իր սարսափը խելքը գլուխ բերել տուաւ,
ինքզինքն միակ մտածումով մը ազդեցութեան ներ-
քեւ գգացի, զանոնք գտնալ, գտնալ ի՞նչ զինով
որ ալ ըլլայ: Նման հարուած մը կրել, այս տե-
սակ եղբայրացութեան մը յանգիլ իրաւամբ իմ
ուժեղութիւն վեր էր. պանդուկապետուհիէն իմացայ որ
ժամը վեցին մեկնած էին Հռենոսէն վար իջնալու
համար շոգնաւառով: Կայարան գացի, հոն ընկն
թէ Քրոնիկ համար տոմսակներ առած էին, տուն
վերադառնալ սկսայ սնտուկներս առնելու, եւ ան-
միջապէս անոնց հետքին վրայէն ուղղուելով հե-
տեւելու համար:

Երբ Տիկին Լուիզի տան առաջքէն կ'անցնէի,
լսեցի որ դիւ կը կանչէին. գլուխ բարձրացուցի
եւ նշմարեցի քաղաքապետին կինը ճիշդ այն սեն-
եակին պատուհանը կեցած ուր նստողք օր Ա-
նուշքան գտած էի: Եւ ընթերցում վրայ կը թա-
փաւէր այն անախորժ ժպիտը զոր կը ծանփայի
արդէն. ինծի կանչելու նշան մը ըրաւ Գարձայ եւ

դեռաբոյս, բլրակաձեւ կլորութիւններու
վրայ:

Օրերը կ'անցնէին ասանկ, հանդարտ
ու աննշան, եւ մենք չէինք իմանար ա-
նոնց սահիլը: Երբեմն Մարթա, անանկ
հարցումներ կ'ողգէր ինծի կամ առանց
դիտալու, անմեղօրէն, անանկ բաներ կը
խօսէր որ ես չփոթած կը մնայի: Երբ շատ
նեղը դնէր զիս, « Ես չեմ » գիտէր, իրիկ-
ուան մայրիկից հարցուք » կ'ըսէի: Մայ-
րիկը, իրիկուն, ոչ նուազ կը չփոթէր եւ
խօյս կուտար պատասխանելէ, ինչ որ սա-
կայն չէր գոհացնէր անոր նոր ծագող հե-
տաքքորութիւնը:

— Դո՛ւն ինչու կաթ չես տար, քանի
որ աւելի խոշոր կուրծքեր ունիս, կ'ըսէր
ինծի, շատ անգամ:

Երբոր Մակտան գիրկս կ'առնէի ու կը
սիրէի, ան կուգար զայն ձեռքերէս առ-
նելու եւ անոր տեղը նստելու ծուկներուս
վրայ: Եթէ տարիքս առած մէկը ըլլայի,
թերեւս Մարթան զաւակս սեպէի եւ բանի
տեղ չի դնէի իր այդ ընթացքը, բայց հա-
ղիւ քսանըմէկ տարու՝ ես ալ տղայ մըն
էի դեռ. թէեւ գլուխէս տաք ու պաղ
անցած տղայ մը, եւ առանց տաքութիւն
մը ու խոռոք մը զգալու չէի կրնար հան-
դուրմել անոր ծանրութեան վրաս ճնշե-
լուն եւ խստութիւնով մէկդի կը նետէի
զայն վրայէս, ինչ որ կը զարմացնէր եւ
կասկածներու կը մղէր զայն:

Հարաւային Պրանսայի մէջ, մօտաւե-
րեպէս տարի մը կայքիս առենք, ամէնէն
աւելի աչքիս զարկած եւ զիս չահագրդա-
նող բաներուն մէջ, գլխաւոր տեղը կը

անցնելու տրամադիր էի բայց ինծի պօռաց որ
յանձնելիք բան մը ունէր. այդ խօսքերը դիւ կե-
ցուցին եւ տունը մտայ: Ինչպէս բացատրել ձեզի
յուզումն երբ վերադառնալու կը գտնուէի այն պղտիկ
սենեակին մէջ:

— Շիտակը ըսելով, սկսաւ պառաւը ինծի
տոմսակ մը ցուցնելով, ասիկա պէտք էր ձեզի
յանձնէի եթէ ձեր իսկ կամքովը հոս գայիք. բայց
այնքան սիրուն երիտասարդ մըն էք... առէք:

Պղտիկ տոմսակը առի ու պղտիկ թուղթի
կտորի մը վրայ կարգացի սա մտախտով գրուած
տողերը աճապարանքով նշանակուած:

« Մնաք բարձ՝, այլ ես զերար չպիտի
« տեսնանք. հպարտութեամբ չէ որ կը հեռա-
« նամ ձեռնէ այլ որովհետեւ ուրիշ կերպ չեմ
« կրնար ընել: Երէկ երբ ձեր դիմաց կուլայի
« եթէ ինծի բառ մը ըսէք միակ բառ մը, ձեր
« քով պիտի մնայիս Գուր օյդ բառը չըսիք...
« ո՞վ գիտէ. թերեւս այսպէս ըլլալը լաւագոյն
« է. մնաք բարձ՝ ընդ միշտ »

Անիկա միակ բառն էր պէտք ունէ՞ր. ինչ ա-
պուշ էր. օյդ բառը նախորդ գիշեր կը կրկնէր
արցունքներով, անիկա հովին կը նետէի, զայն կը
դռնէի անմարդի գաշտերուն մէջ բայց իրեն չէի
ըսած թէ զինքը կը սիրէի Այո՛, իր մօտ տեսն
անկարելի եղած էր ինծի արտասանել այդ բառը:
Այդ ճակատագրական սենեակին մէջ ուր իրեն
հետ դեմ առ դեմ գտնուած էի դեռ որոշակի
գիտակցութիւնը չուէի իմ սիրոյս Անիկա նշ-
խի չէր արթնցած երբ ապուշ եւ անհարկ լուռ-
թեամբ մը իր եղբորը մօտ կը կենայի... Անիկա
յայտնուած էր միայն յանկարծակի եւ անդի-

բռնէին, դեռատի աղջիկներու, գրեթէ անգիտեցող, առաջին անգամ սիրային կեանքի յորձանքին մէջ նետուելու պարագաները: Առաջին հաղորդութիւնը մեկ-նակէտն էր գրեթէ անոնց բոլորին ալ. այդ վայրկեանէն սկսեալ կարծես կը նսրաբարձուէր իրենց կին ըլլալու կարողութիւնը եւ այն օրուան ճերմակ չըջաղեցատը ու քօղը, հարսանեկան հանդիսաւորութիւն մը կուտար իրենց վարանոտ զնացքին ու տեսակ մը լոյն հրաշակ, իրենց պայծառ արեւնքին: Շատերը արդէն իսկ, պէտք եղածէն աւելի instruite մի միայն իրենց չորս դին անցած դարձածը զիտելով, ուրիշներու ալ երեւակայութիւնը, մեղսակից մտերմասացութիւններով պղծուած, կանխահաս պտուղներ, մշտապատրաստ որսեր էին, անմիջապէս խնայու համար կարգ մը professionnel հրապարակներու զերկը, որոնք մի միայն primeur մը ճաշակած ըլլալու հաճոյքին, կամ traite des blanches-ի բաղմամբ ու տխրահոգ գործին ապրանք հայթայթելու շահուն համար, կը մտնէին կ'ելլան ամէն ծակուծուկ, կը քննեն, կը հոտուրտան որսի շուկաներու պէս, կը խուզարկեն, զարանակալ կ'ըլլան եւ իրենց մեղրոտ գգուանքներով անձնատուութեան կ'առաջնորդեն. արդէն ատոր չափէն աւելի ծարւրցած ու պատրաստակամ մեր communistes-ները որոնք վայրկեան առաջ վաճառելու տենջանքով են մտրակուած եւ որոնք նմանութեան սկզբունքին բռնաբարում մը կը նկատեն, կոյս վիճակի մէջ տարիներով սպասելը, մէկու մը՝ որ

հազարումէկ կնկան հետ ինկած ելած, հուսկ յետոյ պիտի գար որ մըն ալ իրենց մով նորէն լեցնելու հնչողութիւններու իր սպասած բաժակը: Հարաւի Ծրանայէն վերջն ալ, իտալիայի մէջ պիտի աւանայի ատոր շատ աւելի դժնդակ օրինակները, ուր եփուէն կ'ըլլային մը մէջ, շատ աւելի շուտ կ'ըլլին աղջիկները եւ ուր՝ աղքատութիւնը ու անարգ շահագործութիւնը շատ աւելի դարձելի արարքներու կը մղեն զիրենք:

Բաղդատարար ցուրտ կ'ըլլային եւ հիւանդութեան պատճառով քիչ մը յապաղած կաղմաւորութիւնը Մարթիա բարեձեւ մարմինին, հիմա արագ կ'առաջդիմէ եւ օրէ օր զարմանք ու հաճոյք կ'ըզգամ, հետզհետէ չեղուող ու բարբառող կանցքի հմայքներու աճիւր տեսնալով իր վրայ: Նոյն համեմատութիւնով, իր հարցումները աւելի խորհրդաւոր, աւելի ստիպողական ու աւելի շուարեցուցիչ կը դառնան եւ իմ կիսատ ու խուսափող պատասխաններս զինքը աւելի անհանգիստ ու մեղմադձիկ կը դարձնեն: Մակտան երեսները կը պագնէ ներքին բռնութեամբ մը որ գոհացում չի գտնար մեղրամոմէ այդ ցուրտ գէմքին վրայ, տաքութիւն մը կըզգացուի յանկարծ որ կը ծորի իր բովանդակ մարմինէն եւ մէկէն ի մէկ անկիւն մը քաշուած ու սիրտը սեղմուած, առանց պատճառի կուլայ, վայրկեան մը վերջը շոյանքներու տակ, գոհ ու երջանիկ, ճուռոգելու ու երգելու համար նորէն: Ըսի թէ անկեղծ համարութիւն մը կըզգայի իրեն համար:

տարակոյս չիկայ որ ինք՝ ալ աւելի բռնութեան մը կըզգար ինծի նկատմամբ, որ զուտ եղբայրական զգացում մը ըլլալէ բաւական հեռու էր եւ զոր ինք ալ որ եւ է կերպով չէր կրնար բացատրել ինքզինքին:

Անգամ մը, մեր տունին առաջին յարկը բնակող նոր հարս մը իր առաջին զաւակը ծնած էր: Մարթա որ այդ կինը տեսած էր յղութեան իր վերջին ամբաներուն մէջ, հիմա ապշած ու շուարած կը մնար, անոր յանկարծական փոփոխութեան ու նոր աշխարհ կ'ըլլալէ աղտոյն ճշուանքներուն հանդէպ: Խոտովի իր հարցումներուն մինչեւ իրկուէն հօգիս ելաւ պատի պատ ու խնդ խելառ պատասխաններ տալով: Մէյ մըն ալ տեսայ որ խեղճ Մակտանիս նետեց բաղնոցի մը վրայ եւ աչքերուն խորը անհանգիստ, անզիտակից, ինքնաբերական խոտովքով մը, որ գերադոնցապէս կ'նշական էր, եկաւ կախուեցաւ վիղէս, կիսամեկ-թեւերը պլլելով անոր շուրջը եւ ըսաւ.

— Ես ալ անանկ կենդանի պէպէք մը կ'ուզեմ, եւ քուին բերածդ միայն կ'ուզեմ . . .

Թեւերը քակեցի, եւ յուզուելու մօտ մէկդի ըրի զայն վրայէս, ըսելով կէս լուրջ ու կէս յանդիմական շեշտով մը.

— Սիրելիս, Աստուած կուտայ անիկա. ես չեմ կրնար. հիմակուհիմա եղածով պէտք է գոհանաս. պէտք է խօսք մտիկ ընես, խելօք կենաս, աղօթես որ Աստուած ալ ապագային հաճի քու փափաքդ կատարել:

Ի՛նչ

Քուրնէի մէջ կակինին եւ իր քրոջ հետքը գտայ. եւ իմացայ որ Լոնտոն մեկնած էին. անմիջապէս դէպի հոն քաղաքը ուղղուեցայ. ամբողջ Լոնտոնի մէջ ըրած փնտառութիւնս ապարդիւն մնացին: Երկար ատեն յոյս չկորցի, երկար ատեն, յամառ յարատեւութեան մը ապացոյցները տուի ինքզինքիս, բայց վերջապէս հարկ եղաւ զանոնք գտնելու ամէն յոյս կտրել:

Անկէք վերջը բնաւ իրենց չհանդիպեցայ, վերստին չտեսայ Անուշեան . . . աւելի ուշ բաւական տարտամ լուրեր զուին ինծի եղբոր վրայ: Դալով Անուշեանին, իր վրայք բան մը չլեցի, նոյն իսկ չեմ գիտեր թէ ո՞րք է:

Քանի մը տարի առաջ ճամբորդութեան մը միջոցին վայրկեան մը ընդհամարեցի վակօնի մը գուռին կին մը որուն գէմքը նմանութիւն ունէր այն գիմագծերուն հետ զորս երեք չլիտի մուռնամ, բայց այդ նմանութիւնը անշուշտ զիպուծի մը արդիւնքն էր. Անուշեան մնացած է մտքիս մէջ այն երիտասարդ աղջիկը զոր մեր վերջին հանդիպումին տեսայ, տփուրիս եւ գողգողուն, փայտեայ տիթուի մը յետակին կրթնած մերկ սենեակի մը միջին անկիւնին մէջ:

Արդէն պէտք է խոստովանեմ որ սիրտիս ցուր երկար չի տևեց: Քիչ ատենէն յաջողեցայ ինքզինքս համոզել թէ բաղդը նպատակաւ եղած էր ինծի արդիւնքով իմ ամուսնութիւնս իրեն հետ եւ թէ այդ նկատարողով կին մը զիս ապահովարար երջանիկ պիտի չընէր: Գեւայն ատեն երիտասարդ էի, եւ այն կարճ ու տաճմամտօրէն ծամամտիկ զոր ապագայ կը կուէն, ինծի անհուն կը թուէր:

Անոր որ անգամ մը հանդիպեցայ ճամբուս վրայ չեմ կրնար նորէն գտնել աւելի սիրուն, աւելի կատարեալ: Անկէք ի վեր ուրիշ կիներ ճանցայ բայց այն գողտր զգացումը զոր երեքմէ Անուշեան ինծի ներշնչած էր, կրկին չյայտնուեցաւ: Ո՛չ, ոչ մէկ նայուածք անոր իմ աչքերուս սեւեռած նայուածքին տեղ չըռնէր. ոչյւ եւ չկրցայ կուրծքիս վրայ սեղմել սիրտ մը որուն բարախումներուն իմ սիրտս պատասխանէր այնչափ հեշտադին գիւնովութեամբ մը. թափառական մարդուն միտաւորիկ կեանքին դատապարտուած, առանց ընտանեկան յարկ մը կորենալ կաղմելու կեանքին ամէնէն տխուր օրերուն կը հասնիմ. բայց կը պահեմ նըշխարքի մը պէս իր երկու պզտիկ նամակները ժերանիւմի չորցած ճիւղը, ոչյւ որ օր մը ինծի նետեց պատուհանէն. գեւ մընչեւ հիմար իմար բուրմունք մը ունի մինչ այն ձեռքը որ զայն ինծի տուաւ, այն ձեռքը որ չեմ կրնար չընծաներուս վրայ սեղմել. թերեւս երկար ատենէն ի վեր փոշի դարձած է . . . Եւ նոյն իսկ ես, ի՞նչ դարձայ ի՞նչ մնացած է իմ մէջ երեքմէն մարդէն, իր բուր շարժումներէն, ծրագրիներէն, փառասէր յոյսերէն . . . Այսպէս թեթեւ բուրմունքը բոլոր բեկորի մը՝ աւելի կ'ապրի քան մարդկային շատ մը ուրախութիւններ եւ ցաւեր, աւելի կ'ապրի քան նոյն իսկ մարդը:

մարդիկ ձեւով մը, քանի մը վայրկեան ետքը երբ դժբաղդութեան մը գտնաւորէն տարափած, սկսած էի զայն փնտառել, զայն կանչել պոռալով: Այն ատեն արդէն շատ ուշ էր . . .

— Անկարելի է պիտի ըսեն ինծի. — չեմ գիտեր որչափ կարելի է, բայց գիտեմ որ այդպէս եղաւ: Անուշեան չէր մեկնէր եթէ պըրանքի զգացում մը ունենար եթէ ինքզինքը չի կարծեր բոլորովին կեղծ կացութեան մը մէջ: Անորոշ կացութիւն մը՝ որ ուրիշ ու է կին պիտի ընդունէր, ինքը անհանգուրժելի դատած էր: Այդ բանը մտքէս չէր անցած, իմ գէշ բաղդս արգիլած էր զիս երբ կակինին հետ վերջին տեսումը կը տեսնուէի իր մոտեւ պատուհանին ներքեւ, խոստովանելու ինչ որ կը թափառէր շրթներուս վրայ, եւ այսպէսով վերջին թեւը որ գեւ կրնայի բռնել խուսափած էր իմ ձեռքերէս:

Նոյն օրն իսկ վերադարձայ Լ. իմ անտուկներով եւ մեկնեցայ դէպի Քուրնէր. կը յիշեմ այն պահուն որ նուազ կը հեռանար եղբրքէն, եւ երբ մնաք բարով կ'ըսէի բոլոր այն փողոցներուն բոլոր այն տեղերուն որ այլ եւ չպիտի մոռնայի բնաւ, նշմարեցի Հանըքի, պզտիկ սպասուհին: Գետա-փին մօտ նստարանի մը վրայ նստած էր. թէեւ գեւ տփուրիս, իր գէմքը այլ եւ չէր զեր, գեղեցիկ երիտասարդ մը իր մօտն էր եւ իրեն կը խօսէր խելալով. մինչ Հանուրի միւս ափուքին վրայ պզտիկ մատնու, հին ծառի մը միջին տեւրեւներուն մէջ կորսուած նայուածքով տխրորէն ինծի կը հեռուէր:

Ամբողջ օրը տրտում, մտածկոտ մնացան, կէս մը միայն համոզուած եւ սակայն չի թերացաւ նորէն, որոշ իր ատեններուն՝ Մակտաին կաթ տալու մայրական իր պարտաւորութեանը մէջ։ Միտքը կը տանջուէր՝ կ'երեւայ օրուան գէպքէն, եւ կ'իսատ ծանօթութիւններ չէին բաւեր իր նորարածարժ հետաքրքրութիւնը դահայնելու։ Կ'ենթադրեմ որ, հակառակ կանուխէն քաշուելուն, այդ գիշերը չի քնացաւ բնաւ։ Ինչու որ կէս գիշերէն շատ ետքը, երբ թեւերով ընդանցիկ՝ ես ու իր մայրը երկար համայններու մէջ ինքզինքնիս մոռցած էինք, կոնակնիս դարձուցած անոր ննջասենեակին, լսեցինք այդ միւլենոյն սենեակին դուռին թեթեւ ճոնչիւնը որ սարսուռ մը տուաւ մեզի եւ ստիպեց աւելի զգուշաւոր ըլլալու։ Հետեւեալ առտուն, երբ մայրը մեկնած էր արդէն, ինք սենեակս կը փութար, իր սովորութեանը համեմատ, թեթեւ արդու զարդով մը միայն մազերը գլուխին վրայ ամփոփած՝ հասուկ կնկան մը պէս, պղծաթիկ ոտքերը բոպիկ, նուրբ թեւերը մերկ, մէկէն ի մէկ կը կախուէր շրթունքէս եւ այն միեւնոյն հեշտական դիրքին մէջ ուր տեսած էր առջի գիշերը իր մայրը, քիչ մըն ալ ինքնածին պշտանքով ու խանդով վառուած կը ճզմէր բերանս ու կը խայտար անոր հուրքոտ հպումին հայթայթած առաջին սարսուռին տակ։ Յանկարծակիի եկած, ի դուր կը ջանայի ճողոպրիլ իր քաղցկենքուն պինդ սեղմումներէն։ Եւ ակամայ կը խորհէի իր երէկուան խօսքերուն։

— Ես ալ կենդանի պէպէք կ'ուզեմ եւ քու բերածդ միայն կ'ուզեմ . . .

Հիմա իր շարժումներուն եւ նայուածքին մէջը անանկ բռն ու վառ բան մը կար որ, կը զգայի թէ, երէկուան միամիտ այդ խօսքերը արտասանող պղծաթիկը չէր ան ալ հիմա եւ առաջին ճառագայթ մը, նախանձախառն, կը սպրդէր իր միտքին մէջ ուր մէկէն ի մէկ կը լուսաւորուէին շատ մը միջին խորշեր եւ իր սիրտին մէջ կը ճայթէր արշալոյսի նախընծայ շողը, ուր յանկարծ նորարած գզացումներու կնճիռը կը պարզուէր, անոր գողգոջ փայլին տակ։ Հիմա, աչքէն վայրահակ, ալ չէի զօրեր յառելու իր աղուոր անուշ նայուածքին որ՝ *désillusionné* յանդիմանական բան մը ունէր կարծես իր մէջ, զինքը այնչափ ատեն ստա-յող ու պղտոր պատասխաններով օրօրած ըլլալու համար։ Ու օրը մէկէ աւելի անգամներ կուգար նմանօրինակ երկարատեւ ու հրաբորբոք համայններ քաղելու բերնէս եւ չէի դիմադրեր, թերեւս միեւնոյն փափաքէն ու պէտքէն մղուած ես ալ։ Եւ հակառակ իր այդ համարձակութեան, ալ դադրեցաւ առտունները գիշերնոցով կամ շապիկով ինծի երեւնալէ, եւ Մակտաին կաթ տալու համար կուրծքը բո-

ցած ատենը անդին կը դառնար, պատին կողմը։ Հասուկ ու գիտակից աղջկան ամօթխածութիւն ու կնկան վերաբերումներ ունէր հիմա ինծի հանդէպ։

Օղբեր ցրտել սկսեւ էին եւ ես որչափ ալ աղէկցած զգայի ինքզինքս, նորէն ակնյայտ կերպով պէտք ունէի ձմեռը տաք երկիր մը անցընելու, ինչպէս ըսած էր Պելլիագի բժիշկս եւ դարձեալ հոս ալ նոյն բանը կրկնած էր, քաղաքին բժշկական *sommités* երէն մէմը։ Իրաւ էր, առաջիկայ ամառ, կանուխէն նորէն Պալ վերադառնալու խոստումով էր որ, մեկնելու մտադրութիւնս օր առաջ յայտնեցի տանտիրուհիս, որուն հետ բաւական ատենէ ի վեր սերտ յարաբերութեան մէջ էի, եւ որ չէր անգիտանար Մարթան ու իմ իրարու վրայ պաշած բռն համակրութիւնն ալ։ Մարթա, ալ գրեթէ բնաւ չէր երգեր ու կուլար գաղտնի։ Առաջին ճառագայթին հետ, առաջին տառապանքն ալ թափանցած էր իր սիրտին մէջ։

Չեմ դիտեր որ իր անձնական հաճոյքին գոհացումին համար, եսասիրական նպատակով մըն էր, թէ, իր մէկ հատիկ աղջկան երջանկութեան պարգեւելու պարագան էր որ առաւելակշիռ կերպով կը դրդէր տանտիրուհիս, մեկնումիս առջի օրը ըսելու ինծի բաներ՝ որոնք այն օրէն ի վեր կը չարձարէին երեւակայութիւնս, բառ առ բառ արտաբերել պարտք կը սեպեմ ինծի։

— Հիմա որ աղջկա արթնցած է, *au tant toi qu'un autre*։ Եթէ մնայի, ինչ հանդարտ ու երջանիկ *ménage* մը պիտի կրնայիք կազմել։ *Ménage à trois*, չէ։ Ես նախանձ չունիմ, մանաւանդ աղջկանս համար։ Հաճոյքով պիտի աշխատէի ձեր երջանկութեան եւ անոր փշուրներովը պիտի գոհանայի, ես՝ որ այնչափ սակաւապէտ եմ, ինչպէս գիտես արդէն փորձով։

Վերջին գիշերը տրտում ու բռնաբարօս *veillée* մը ունեցանք։ Ես, առտուն կանուխ, դեռ չի լուսցած ճամբայ պիտի ելլայի, ուստի զանց ըրի այդ գիշեր պառկիլը։ Տանտիրուհիս ալ ուղեց հակել ինծի հետ եւ անձամբ ճամբու գնել զիս, օգնելով ինծի մեկնումի վայրկեանին անպակաս տաղտուկներուն մէջ, Մարթա ալ, երբ սովորական ատենը եկաւ իր պսուկելուն՝ չի գնաց եւ մենք քաշուեցանք այդ մասին իրեն բան մը ըսելու ու պընդելու։ Ձի հասկցայ թէ, ինք ալ ուզեց անպատճառ քովս ըլլալ մինչեւ բաժանումի յետին վայրկեանը, թէ յուզուած ըլլալուն քնանալը անկարելի էր իրեն, եւ կամ, թէ պղտրիկ աղջկան նախանձոտ կասկածանքով մը կ'ուզէր արգելք ըլլալ հաւանքէն մեր ունենալիք՝ գիշերային հոսկ սիրարբուքին։ Անխօս կը մնայինք երբեմն երկար ատեն, երբեմն ալ անը-

շան նիւթերու վրայ քանի մը բառ կը փոխանակէինք։ Տանտիրուհիս աչքերուն մէջ յայտնի անհամբերութիւն ու տառապանք կը զգացուէր։ Ես, յանցաւորի մը պէս, չէի համարձակեր ուղղակի երեսնին նայելու եւ քիչ քիչ կը զղջայի մեկնելու որոշումիս համար, այնչափ անդորր ու անուշ է՛ր կեանքը այդ սիրաւէտ երգիքին տակ եւ այնչափ ցաւ ու տրտումութիւն կը ձգէի ետիս։ Բայց բժիշկին պատուէրը *formel* էր եւ յետոյ ես իսկ սկսած էի զգալ յոռի աղդեցութիւնը տիրող փոփոխական օդերուն ու ցուրտ քամիներուն որոնք անհնարին են լեռնոտ այս երկրին մէջ։

Մեկնումի պահս ալ նոյնչափ բռնանալուսիկ եղաւ ու տրտում։ Աղջկանը ներկայութեանը, մայրը չի համարձակեցաւ փոխանակել ինծի հետ, յետին համաբոյրներ, որոնք զսպուելով ու այրելով, հալեցան ու կախուեցան տեղոյն թարթիչներէն վար։ Մարթա աւելի անվերապահ, անփորձ աղջկան իր անկեղծութիւնով ցատկեց վրաս, կախուեցաւ ուսերէս, եւ բերանէս՝ երկար, երկար համբոյր մը փրցուց։ Իր աչքերուն խորը կը պսպղար նորանշան շող մը, զոր կը զգայի որ ես ինքս բռնկեցուցած էի եւ սակայն այնքան զօրաւոր էր հմայքը դողդոջ այդ ցուրին, որ բովանդակ ուժիս կոչուեմ կ'ընէի, դիմադրելու համար փորձութեան մը՝ որ կը հրաւիրէր զիս մնալ հոս ու ճաշակել մեղքի, դեռաբոյս ու գեղաբոյս այդ ծաղիկը, որ առաջին եկողին տրամադրութեան տակ պիտի ըլլար ալ ասկէ վերջը։

Յաջողեցայ յաղթել փորձութեանս ու մեկնեցայ։ Աղէկ ըրի թէ գէշ, ահա հարց մը՝ զոր շատոնց ի վեր կ'ուզեմ լուծել ու չեմ կրնար։

(ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏՈՀՄԻԿ)

«Շ Ա Ղ Ի Կ» Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

ԱՏԱՆԱ.— Գէորգ Չաքմաքճեան
ԷՆԿԻԻԻԻԻ.— Սեդրակ Թումազեան
ՍԸՎԱԶ.— Գէորգ Մեծատուրեան
ՄԱՐԶՈՒԱՆ.— Գէորգ Կիւլեան
ԿԻՐԱՍՈՒՆ.— Թովմաս Գարագաշեան
ԹՈՒՐԱՏ.— Խաչիկ Թաշեան
ԿԵՍԱՐԻԱ.— Հմայեակ Ուղուրեան
ԱՏԱՓԱՋԱՐ.— Արտաշէս Փափաղեան
ԱՂԵՔԱՆԴՐԻԱ.— Գառնիկ Տէօքմէճեան
ԹԷՔԻՐՏԱՂ.— Պետրոս Պատկեան
ԷՏԻՐՆԷ.— Արամ Առաքելեան
ՍԱՄՍՈՒՆ.— Կարապետ Տէրմէճեան
ԵՐԶՆԿԱ.— Պարոյր Արզումանեան
ԱՄԱՍԻԱ.— Հայկազուն Խանդավազ
ՕՐՏՈՒ.— Աւագ Անդրէասեան
ՏԻԱՐՊԷՔԻՐ.— Մանուկ Դանիէլեան
ՄԱՆԻՍԱ.— Մկրտիչ Երկանեան
ԻԶՆԻՄԻՏ.— Արահամ Կ. Կտաւճեան
ՄԱԼԿԱՐԱ.— Արտաշէս Յարութիւնեան

ԿԱՇԱՇՅ ԲԱԹԻՆԸ

ՄԻՇՏ ՖԷՄԻՆԻՉՍԸ

ԶԱՐՈՒՆԻ ԳԱԼԵՄԻՆԱՐԵԱՆ

Անի մը չարաթներ առաջ Սիսիլի, իրեն յատուկ պարզ ու հրապուրիչ ոճով մը, ֆեմինիզմի անպատեհու թիւններուն վրայ կը գրէր: (Ծաղիկ, 6 մարտ 1904) Չեմ գիտեր ինչ մասնաւոր հրապոյրով մը տարուեցայ երկու անգամ կարգաւոր այդ յօդուածը՝ որ այն աստիճան կնոջ հոգիէն դրուած էր, կնոջ յատուկ շնորհով մը եւ միայն կնոջ համար կարծէք:

Ինչ է արդարեւ ֆեմինիզմը, զոր այսօր ամէն զրոյ կին կը պաշտպանէ առանց խոհուն ակնարկ մը նետած ըլլալու անոր վրայ: Սիսիլի իր գրական ու ընկերական հմտալից փորձառութեամբ իրաւամբ կուգար այս անգամ զօրաւոր հարուած մը տալ բոլոր այն մտքերուն՝ որոնք առ հասարակ ֆեմինիզմը կը մոռնան ու ֆեմինիզմը կը դաւանին իրրեւ փրկարար բան մը կնոջ համար:

Տեսնել կին մը որ այր մարդու պէս կ'աշխատի, անոր պէս կը յօգնի, ֆիզիքական ուժերը կը սպառէ, որ կօշիկ կը կարէ, կառք կը վարէ, երկաթ կը ծեծէ, ընդ կը կրէ եւ դեռ հազարաւոր բաներ՝ որ այրերու ձեռքին կը վայլեն ու անոնց ուժին համար ստեղծուած են միայն: Ֆեմինիզմը կնոջ համար ըմբռնելու չէ միայն այրերուն յատուկ փափուկ, ազնուացուցիչ ու մտաւոր աշխատութեանց մէջ. Հայ կիներուն համար մանաւանդ երբ կ'ըսենք թէ անոնք այրերու պէս դրամ կը շահին, կըմբռնենք միայն բնական հիմքերէն պաշտօն եւ դեր ձգտելու հրեւրէր, եւ շատ բացառաբար ուրիշ մտաւորական զբաղումներ: Այսօր ամէն վիճաբանութենէ վեր է թէ մարդկութիւնը ունեցած չէ այրերու հաւասար հսկայ եւ հովիտ իմացականութեան տէր կիներ, անոնց հաւասար աշխատողներ, յամառ գործունէութեամբ յաւատեւող կանանց տիպարներ. այսօր կան սակայն հաւատացողներ թէ կինը իր արտաքին կազմակերպութենէն զատ, իմացական տեսակետով կրնայ սարկուռ հաւասար հովիտ եւ կորովի մտաւոր գործունէութիւն մը ունենալ եւ թէ դարերը, շնորհիւ կնոջ արուած զօստիարակութեան, պիտի կրնան կին Հիւկօ մը, Զօլա

մը, Բասդէօն մը արտադրել. եւ ինչո՞ւ չհաւատալ, թէ բոլոր մեծ գրողները, մեծ բանաստեղծները, մեծ քաղաքագետները իրենց ներշնչուելու հիւթը, իրենց գործունէութեան արմատները կնոջ հոգիներու մէջ գտան ու անոնց թելադրութեամբ գործեցին ստեղծութեան անվիճելի է թէ կինը իմացական տեսակետով հաւասար կրնայ ըլլալ այր մարդուն. բայց այդպէս ըլլալուն համար պէ՞տք է որ իրեն անձին, իր հոգիին, իր արտին յատկացուած բոլոր առանձնաշնորհումներէն զրկուի, երթալ աղբիւր համար այր մարդոց պէս, այրերու հետ:

Կինը ամէն յատկութիւններուն կատարելագործումն է, կին բառը արդէն շատ հեշտին կը հնչէ ակնաջի, կինը շնորհ, անձնութիւն, զգացում, համապարտութիւն, կինը սէր, համաստեղութիւն, գորով, դուրսդուրանք, փափկութիւն, աղնութիւն, պարկեշտութիւն, ահա կնոջ բոլոր յատկութիւնները. կինը ստեղծուած է սիրելու համար, կնոջ պաշտօնն է գուրդուրանքը, գորովը, անկա տան մէջ կը վայլէ. որչափ ատեն որ աղջիկ է իր հօր ու մօր պաշտպանութեան ներքեւ, ուր շատ մը գործեր ունի կատարելիք, շատ հրապոյրներ ունի դնելիք առտնին կազմակերպութեան մէջ. ամուսնանալէն վերջ ալ, իր ամուսնոյն պաշտպանութեան ներքեւ է, անոր հոգիին անոր սրտին պիտի միացնէ իր հոգին ու սիրտը, անոր զգացումներուն պիտի խառնէ իր զգացումները եւ անոնցմէ պիտի ծագի զօրաւոր ու հսկայ հանճար մը — տունը սիրելի, ինչ հրաշալի բան է տունը սիրելի. ինչ պատուական, ինչ նախանձելի վիճակ է կնոջ վիճակը, երբ անկա իր տարրական, իր բարոյական խնամքները հետզհետէ կ'ընդարձակէ. իր ամուսնին կը սկսի ու իր զաւակներուն վրայ կը թափէ իր սիրոյ ապացոյցները. այո՛, հանճար մըն է տունը իր ու կառավարել զիտնալը. զբաղած կինը, գործունայ եւ իր տունը սիրող կինը ատեն պիտի չուենայ ֆեմինիզմի վրայ խորհելու. սաան բոլոր մանրամասնութիւնները իր խնամքին սիրտին ենթարկուին. կարգը, կանոնը, մաքրութիւնը պիտի տիրեն, պիտի տիրապետեն իր կառավարած տանը մէջ, միտքը պիտի յօգնենք ամուսնի զուակները երջանիկ ընելու հնարաւորութեանց վրայ խորհելով, ինքն իր իսկ ձեռքով պիտի պատրաստէ զաւակներուն ու իր հագուստները. հաճոյք պիտի զգայ իրեն փափուկ ձեռքերով շտկել յարգութեամբ. զաւակներուն անկողինները, զաւակները մաք-

րելը, սանտրելը, իրեն զբաղումները պիտի ըլլան. ինք իր մօքովը, իր շնորհովը, իր բարոյական ներքին կեանքովը, իր կենդանի օրինակովը պիտի կրթէ զաւակները: Աս նք պզտիկ զբաղումներ են կնոջ համար. կինը երբ այս ամէն բաները կ'ընէ, երբ հոգին ու միտքը այդ գործերուն մէջ կը դնէ, արդէն բաւական մեծ ու խիստ կարեւոր գործ մը կատարած կ'ըլլայ, գործ մը որ այրերուն համար չէ բացարձակապէս, ահա ապացոյց մը՝ թէ կիները կարենալով հետեւիլ այրերու բոլոր գործերուն ու պաշտօններուն, գիտեն նաեւ կատարել կեանքի մէջ բարոյական մեծ գործ մը, որ ինքնածին է, եւ որուն բնազդը ունին առջի օրէն:

Ինչու խորհիլ ուրեմն այլ եւս ֆեմինիզմին վրայ, երբ կինը ունի այնչափ կարեւոր ու օգտակար պաշտօն մը կատարելիք: Երբ ամուսնոյն կամ հօրը նիւթական կացութիւնը կը ներէ տան մէջ տալու իրեն ապահով վիճակ մը. ինչ իրաւամբ կը համարձակի կին մը լքել իրեն յատկացուած արդէն դժուրին պաշտօն մը, երթալ խառնուելու համար այրերու գործին: Ինչո՞ւ պիտի զրկէ կինը իր ամուսնին ու զաւակները իր բարոյական ու հոգեկան երջանիկ ազդեցութենէն: Կինը չեմ ըմբռնել թէ ինչ խղճով ու սիրտով կը հեռանայ տունէն, իր զաւակներուն խնամքը օտար կնոջ մը կամ հեռաւոր ազգականի մը ձգելով, երթալ խառնուելու համար այրերու գործին, երբ արդէն անոնք իրենց տունը բաւական րարեկեցիկ վիճակի մէջ պահելու զիւրու թիւնները ունին: Բարեբախտաբար մեր մէջ այս երեւոյթին շատ ակնատես եւ զած չենք տակաւին. բայց, որչափ ֆեմինիզմը քաջալերուի Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ, նոյն չափով մեր կնոջ հոգիները պիտի թրթռան հոս, ու մեզի համար ալ շատ հեռու չէ այն ժամանակը՝ ուր պիտի տեսնենք թէ բարեկեցիկ ընտանիքներու աղջիկները պիտի զիմեն ճիշդ մանչ տղոց պէս կ'ընեն, բժշկական կամ ուրիշ գիտութեան վկայականի մը ի խնդիր, կամ բարեկեցիկ մայրեր, որոնք հետամուտ պիտի ըլլան իրենց ամուսնոյն գործին, անոնց հետ պիտի մեկնին առաւօտները եւ անոնց հետ վերադառնան իրիկունը. եւ այսպէսով ուժացած ու հեռացած պիտի ըլլայ օր մը Հայ կինը իր տունէն:

Պարագանները տարբեր են սակայն երբ խնդիր կը զառնայ աղջկան մը չորս՝ որուն ծնողքը ամէն կերպով անոր ապագան ապահովելու վիճակին մէջ չէ:

այն ատեն անոր հայրը կամ մայրը կուրծի ու խելացի մտածումը կ'ունենայ, մանուկ հասակին անոր մոտքին մէջ տպաւորելով՝ թէ աղքատ չըլլալու համար պէտք է արուեստի մը կամ գիտութեան մը հետեւիլ, որովհետեւ տան մէջ աղքատ, զժքսխտ ու ամէն բանէ զրկուած անպրող կիներ, աշխարհի ամէնէն ապիկար ու յուսահատ արարածը կը պատնայ։ Ամուրի աղջիկներ՝ որոնք ուզած են ազատ ապրիլ, անզաւակ կիներ, որոնք կը ձանձաբանան եւ կ'ուզեն կերպով մը օգտակար ըլլալ հանրութեան, այս ամէնը իրաւունք ունին ֆէմինիզմի յարելու, զայն ջատագովելու եւ պաշտպանելու։

Ես ալ ուրեմն տարակարծիք չեմ մեզի համար ֆէմինիզմին. բայց բարեկեցիկ կնոջ համար քանի որ տունը կայ, եւ անոր մէջ իր կատարելիքը պաշտօնը մեծ է ու ընդարձակ, պէտք է վտարէ իրմէ այդ գաղափարները, սիրէ տունը եւ գործէ ու աշխատի ուղղակի տանը համար։

ԱՆԳԼԻԱՅԻՆ ՏՈՒՆԸ

Ն Ի

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՌԱՆՁԻՆ ԲՆԱԿԱՐԱՆՆԵՐՈՒ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅՕԴՈՒԱՅ

ՈՂՈՎՈՒՐԴԻ մը բոլոր մասնայատկութիւնները ինչպէս որ երկու գլխաւոր շարժառիթներով՝ ցեղային տրա-

մադրութեամբ եւ բնակավայրին կլիմայական աղբնցութեամբ կը բացատրուին այնպէս ալ զժուար չպիտի ըլլար կապ մը գտնելը Անկլիո Սաքսոն յեղին վրայ նըշմարուած առանձին տուներու մէջ բնակելու նախասիրութեան եւ վերոյիշեալ երկու մղիչ եւ կապմաւորող ուժերուն միջեւ։ Այսուհանդերձ ապահովապէս զիւրին չէ զանազանելը թէ ինչ բան արդի մասնայատկութիւններուն առաջնորդած է մարդս եւ ինչ բան միայն բնակութեան տեղի եւ անոր մասնաւոր պայմաններէն գոյացած է։ Բոլորովին ընդհանուր կերպով կարելի է ըսել թէ Անկլիո—Սաքսոնական ցեղը Անգլիոյ մէջ ունեցած իր բովանդակ ընթացքին ցոյց տուած է միակ հիմնական խարխուռ նկատելի կէտ մը որ է շատ զօրաւոր կերպով շեշտուած անհատական զգացում մը։ Այս երկու կէտերն ալ ներքնապէս սերտ աղերս մը ունին առանձին բնակարաններու մէջ ապրելու սովորութիւն հետ եւ որոնք միայն

բուն Անգլիոյ այսինքն՝ Անկլիո—Սաքսոն ժողովրդին կողմէ ամէնէն աւելի բնականաւ մասին մէջ սահմանուած են, քանի որ այնքան Սկոթլանդ որքան Իրլանդ տայի մէջ յարկաբաժիններով տուները բաղմամբիւ են բաղդատմամբ։ Անգլիական ինքնագոյութեան զգացումը, օրինակի համար, տուած է շատ կանուխէն անգլիական օրէնքներուն անհատին ի նպաստ հանգամանքը։ Ասով է որ կը բացատրուին բաղմամբիւ եկեղեցական յարանուանութեանց գոյութիւնը Անգլիոյ մէջ։ Անգլիացիին ինքնագիտակցութիւնը, իր ինքնախոստանութիւնը, յամառութիւնը եւ անդրդուելիութիւնը որոնցմով կը ջանայ իր ծրագիրները գործադրութեան դնել, կը կազմեն իր ուշադրաւ յատկութիւնները իրականութեան զգայութիւնը եւ ատով իր հակումը՝ չունենալը մտային աշխատութեան եւ զուտ գիտական հետազոտութեան։ Միւս կողմէ սակաւ կը բացատրուի նաեւ իր այն բնազդական հակումը իր սեպհական տան մէջ իր իսկ գերը ըլլալու, այնտեղ յիսկէս ապրիլ կարենալու եւ անհատական մեծագոյն ազատութիւնը վայելելու։ Ինչ որ կարող է բնկերութեան մը կարգ ու սարքը պահպանել, այս հակումին շատ յարմար կերպով օգնութեան կուգայ ցեղին պահպանման զգացումը որ կը թուի թէ բնաւ չի ձանձար զանազանութեան հրապոյրը եւ բնակութեան կերպին մէջ փոփոխութիւն չուղեր։

Բաղդատմամբ շատ մեծ սակաւագետութեան մը արտաքին կեանքի մասին, ինչ որ անգլիական ժողովուրդին վրայ պահած է իր դիւզական գրոշմը մինչեւ այսօր, տակաւին կը նպաստէ որպէս զի գիւղական կեանքը ալ աւելի հաճելի դառնայ։ Արդէն վերոյիշեալ ընկերականութեան պակասն է որ Անգլիացին ցամաքային Եւրոպացիին գէմ կը հանէ։

Կլիմայական աղբնցութիւններէն անոնք, որոնք յատուկ են տան համար սէրը յառաջ բերելու, են ապահովապէս խոնաւ օդը եւ յաւիտենապէս ամպամած երկինքը։ Թէեւ բարեխառն, սակայն Անգլիոյ կլիման անհամբոյր է եւ միշտ խոնաւութեամբ յագեցած օդը՝ ճնշող աղբնցութիւն մը կ'ընէ հոգիններու վրայ։ Սենեակի քաշուած կեանքին մէջ բոլորուած կրակարանին շուրջ, անպիտան ընտանիքը կը փնտռէ իր ապաստանն ու հանգստաւէտութիւնը, որովհետեւ բացօթեայ ժամանակ անցընելը հարաւային երկիրներու մէջ եղածին պէս հրաւիրող չէ եւ որովհետեւ հոն բնակութիւնը չառաջնորդելու դատապարտելի հաճոյքներու։ Ընդհակառակը հոգիին վրայ եղած ճնշչու մը հակադրեցութիւն մը առաջ կը բերէ, զոր իւրաքանչիւր Անգլիոյ մէջ բնակող անհատ ինքն իր վրայ զգացած պէտք է ըլլայ, այն է մարմնական շարժումի

պահանջը։ Միայն մարմնական շարժումը կը բաւէ որպէս զի կլիմային ընկճող աղբնցութիւնը անցնի։ Հին ժամանակներէ ի վեր կատարուող եւ վերջին ժամանակներս մինչեւ կիրք մը ըլլալու աստիճան զարգացած բացօթեայ խաղերը, որոնք գութեան, ձկնորսութեան, ոտքով երկար պտոյտներու հեծելանոյ հաճոյքները, կարելի է կլիմայական տիրող պայմաններէն հետեւցել, կլիման կ'արգիլէ որ մարդիկ, նոյն իսկ քաղաքին մէջ առանց բան մը ընելու փողոցը կենան եւ հարաւային երկիրներու մարդոց՝ ժամերով հրապարակներու վրայ աստանդական կերպով ժամանակ անցընելը այնքան տնկարելի է Անգլիոյ մէջ, որքան Բարիզիին պուլվարներու վրայ զեգերիւր, եթէ նոյն իսկ Անգլիացիին նկարագիրը հաշտ ըլլար, այդ տեսակ հաճոյքներու հետ։ Այսպէս բացօթեայ մարմնական շարժումներ բնելու պահանջը Անգլիացիները կը մղէ առանձին գիւղական տեղեր ապրելու։

Գիւղական կեանքի նախամեծար համարուելուն հետ, կայ նաեւ ուրիշ պատճառ մը այս երեւոյթին, ատկաւ Անգլիոյ բնական գեղեցկութիւնն է։ Օդին մէջ եղած առատ խոնաւութիւնը միայն անգլիական ջրանցքի հոսանքէն մեղմացած եւ կղզիի յատուկ շատ հաւասար ջերմութեան աստիճանի մը, Անգլիոյ մէջ առաջ բերած է առատութիւն մը բուսականութեան, որուն նմանը ցամաքային ոչ մէկ երկիր ունի։ Նաեւ սա պարագան կայ որ խոնաւ օդը մինչեւ աշնան վերջերը կը պահէ հիւթեղ կանանչը, եւ փոշին բուսական վրայ կուտակուի տեղի չի տար ինչպէս եւ տերեւներու վաղաժամ ման թառամիլը, բան մը որ ցամաքային Եւրոպայի մէջ ամառուան մէջտեղը կը պատահի։ Ասոր համար անգլիական ամէն պղտիկ պարտէզ որ խրճիթի մը առջեւ կը գտնուի՝ անսովոր կերպով թարմ ու մաքուր երեւոյթ մը ունի։ Եթէ կլիմայի պայմանները ամէն ժամանակի մէջ քաշողական ոյժ մը տուած են բնութեան, այս պարագան մանաւանդ ներկայիս մէջ շատ աւելի շեշտուած է անով որ, այսօր Անգլիոյ մէջ հողագործութիւնը երթալով երկրորդական դառնալու վրայ է, միւս կողմէ ամբողջ երկիրը բնաբաժակ մարգագետիններու փոխուելով։ Այս մարգագետինները ամառ թէ ձմեռ կը փողփողին հաւասար թարմութեամբ մը, եւ ասոնց վրայ սրիւ ունած ծառի խուճերը, մասամբ առանձին առանձին եւ մասամբ շարքեր կազմած, սքանչելի կուշտ ամպոլանիի կոյտեր կազմալով, ամբողջ երկիրը հսկայական բառաքի մը կը վերածեն։ Երկրին գեղեցկութեան կը զրաւուին ամէն անոնք, որոնք Անգլիա ոտք կը դնեն եւ կամ երկաթուղիով անոր մէջէն կ'անցնին, մասնաւոր անոնք որ ոտքով կամ հեծելանոյթով կը ճամբորդեն։ Այս անգլիական

մարգագետինները իրենց հիւթեղ ծառերու կոյտերով ամէնէն եղական եւ ամէնէն սիրաղին գիւղանկարներ կը ներկայացնեն, զորս ցամաքային ճամբորդ մը երբէք կարող չլիայ տեսնել եւ ասիկա հակառակ պակաս արեւին, որ միայն ցանցառ կերպով իր ամպերու քողը կը պատռէ։ Բնութեան այս գեղեցկութիւնը ներուէն քով բնաւ զարմանալի չէ եթէ անգլիական գիւղանկարներու երկու կարեւոր յատկանիշներու հետ երոտող մէն ալ ծնունդ կ'առնէ որ մարդուն ձեռքալեռան է այս անգամ, իբր ապացոյց մը բնութեան հանգէպ գոյութիւն ունեցող մարդկային սիրոյ։—գիւղական տունն է ատիկա։ Ամբողջ երկրին վրայ ամէն կողմ ցրուած են մեծ ու փոքր գիւղական տուներ, մասամբ շրջապատուած մինչեւ մարգագետինները Կարիսի քաղաքներով, մասամբ ալ աւելի համեստ երեւոյթով քաղաքացիական պահանջներուն բաւող բնակութեան տուներով որոնք առանձին գաղութներու ձեւով խուճեր կը կազմեն։

Եւ այս պարտէզներու նմանող գիւղանկարներուն հետ կ'արտացոլայ նաեւ երկրին բարգաւաճ վիճակը, անդորրաւէտ կեանքի այն եղանակը որ նշանն է ժողովուրդին բնութեան հետ կապուած ըլլուն, այն ժողովուրդին, որուն համար մարգագետիններու վրայէն եկող թարմ շունչը աւելի կ'արժէ քան թէ արուեստակեալ մեծ քաղաքի կեանքին բոլոր նրբացումները։

Անգլիոյ քաղաքներուն մէջ ալ առանձին բնակարաններ նոյնքան բացարձակ սովորութիւն են եթէ ոչ մեծ, գէթ պզտիկ պարտէզով մը։ Լոնտոնի քանի մը մասերուն մէջ տունները հաւաքուած են միակ պարտէզի մը շուրջ, զոր այդ տուներու բնակիչները հաւասար կերպով կը գործածեն, որ երբեմն տուներու ետեւը կը գտնուի, երբեմն ալ անոնց առջեւ եւ որ Լոնտոնի համար այնքան յատկանշական եւ պարտէզի ձեւով սքոռները (հրապարակ) կը ձեւացնէ։ Այս պարտէզներուն օգուտը աւելի ընդհանուր է։ Վերջերս Լոնտոնի մէջ վարձու յարկաբաժիններ ալ սկսած են շինուիլ, բայց այս հոսանքը շատ քիչերու կողմէ իբր լուրջ բան մը կը նկատուի, իր ամբողջութեանը մէջ ատիկա անցնելու գաղափարատուած նորոյթի մը յատկանիշը միայն ունի, եւ կամ մասնաւոր պարագաներու ծայելու յատուկ է միայն։

Յարկաբաժիններու այս դրութիւնը եթէ ընդհանրապէս սակայն, ինչ որ անհաւանական է, այն ատեն ատիկա պիտի ըլլար նշան մը տնտեսական յետադիմութեան մը, եւ ինչ որ աւելի ծանրակշիռ է, պիտի նշանակէր անգլիական ժողովուրդին լաւագոյն կողմերէն մէկուն կորուստը։

(Վերջին մասը յաջորդով)

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ

Տ. Տ. ՊՈՂՈՍ Ս. ԷՄՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆԻ

Կ.-ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՀԱՅ-ՀՌՈՄԷԱԿԱՆԱՑ

Յաւով կ'իմանանք թէ Հայ-Հրոմէականաց Կաթողիկոս-Պատրիարք Տ. Տ. Պոլոս Ս. Էմմանուէլեան երկուշաբթի երեկոյ ժամը 11ին միջոցները յանկարծամահ եղաւ ուղեղային կաթուածէ։ Ն. Սրբազնութիւնը նոյն իրիկունը ժամը 10ու կէսին միջոցները անհանգստութիւն մը զգալով, իսկոյն Տ. Աւետիս Արքեպս. Արքիւսարեան եւ քարտուղար վարդապետները բժիշկ ու դարման փութացուցին եւ, բայց տեսնելով վիճակին չուտով ծանրանալը, վերջին պարտաւորութիւնները կատարեցին։ Մահուան գոյժին տարածուելուն, Բերայի Հայ-Հրոմէականաց եկեղեցիները սկսան զօղանջել, ու բազմաթիւ ծանօթ անձնաւորութիւններ Պատրիարքարան փութացին իրենց ցաւակցութիւնը յայտնելու։

Մահուան իրիկունը, Տ. Տ. Արքիւսարեան, Հաճեան, Ճնտոյեան եւ Սիւլեան սրբազանները իրենց կնիքով կնքեցին Ն. Սրբազնութեան յարկաբաժինը։ Հանգուցեալին մարմինը Պատրիարքարանի սրահը փոխադրուած է. երեքշաբթի օրը Տօթթ. Զարգարեան էֆ. զմոսեց գայն, ուրկէ ետք ամբողջատ Ս. Աստուածածին եկեղեցին փոխադրուեցաւ։

Երեքշաբթի առաւօտ, Տ. Արքիւսարեան Սրբազան, ընկերակցութեամբ Պատրիարքարանի գործակատար Շէհրեան Յուսէփ էֆ. Կայս. Պալատ գնաց, մահուան լուրը հաղորդելու։ Միջօրէին ալ դատական պաշտօնատունը գացին նոյն նպատակաւ։ Տ. Պոլոս Կ.-Պատրիարքի մահը հեռադրով ծանուցուեցաւ Հռոմի Պապին, ինչպէս եւ գաւառային Հայ-Հրոմէական առաջնորդներուն։ Տ. Արքիւսարեան Սրբազան կրօնական եւ վարչ. ժողովները ի նիստ հրաւիրեց մահուան հետեւեալ օրը։

Տ. Տ. Պոլոս Ս. Էմմանուէլեան ծնած էր 1829 Յունուար 16ին Մէրսինի Թէլէմէն գիւղը. իր նախնական ուսումը ստացած էր Զմմառի վանքին մէջ, ուրկէ մէկ քանի ժառանգաւորներու հետ Հռոմ զրկուեցաւ իր ուսումը կատարելագործելու եւ ստացաւ Աստուածաբանութեան Վարդապետի վկայական։ Տ. Տ. Էմմանուէլեան Սրբազան ունեցած է զբաղան եւ հովուական դնահատելի գործունէութիւն մը. հեղինակած է երկհատոր Աստուածաբանութեան զատ հայատառ թուրքերէն մէկ քանի գիրքեր։ 1881 Նոյ. 18ին եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ, եւ այդ թուականէն սկսեալ կը վարէր Կեսարիոյ առաջնորդութիւնը։ Հմուտ էր Օսմ. Օրի-

նաց, թուրքերէնի, հայերէնի եւ լատիներէնի։ 1899 Յուլիս 14ին ընտրուեցաւ Պատրիարք իբր յաջորդ Տ. Ազարեան Սրբազանի. թէեւ այն ատեն աշխարհական ներու ընտրելին էր Ատոնայի առաջնորդ Տ. Թէրզեան արքեպս. բայց եկեղեցական դասը վերջին պահուն իր քուէն միացուց Տ. Տ. Էմմանուէլեան Սրբազանի վերայ որ չէղոք գիրք մը պահած էր ամբողջ ընտրութեան ժամանակամիջոցին։ Այն ատեն հաւանական ընտրելիներէն մէկն էր նաեւ Կարնայ առաջնորդ Տ. Կարապետ եպիսկ. Քիւրեան, եւ բաւական մեծ եղաւ Ս. Աստուածածնայ եկեղեցին առջեւ հաւաքուած աշխարհականաց դարմանքը, երբ եկեղեցւոյ դռները բացուելով տեսնուեցաւ Տ. Էմմանուէլեան Սրբազան հանդիսական զգեստաւորուածով, թէեւ արդէն ծանօթ էր որ Տ. Թէրզեան Սրբազան ամէն հաւանականութիւն կորսնցուցած էր ընտրուելու։

Կայս. Կառավարութիւնը Ա. կարգի Օսմանիյէ եւ Մէճիտիյէ պատուանշաններով գնահատած էր Տ. Տ. Էմմանուէլեան Սրբազանի արժանիքը։

Յուդարկաւորութիւնը տեղի պիտի ունենայ այս կիրակի ամբողջատ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ, ուրկէ մարմինը պիտի փոխադրուի Ս. Յովհան Ռոկեթրան եկեղեցին, եւ պիտի ամփոփուի Շիշլիի գերեզմանատան մէջ։

★ Հինգշաբթի օր, Հայ-Հրոմէականաց Պատրիարքարանին յանձնուեցաւ Տ. Պոլոս Էմմանուէլեան Պատրիարքի յուղարկաւորութեան ծախուց համար Կայս. Անձն. Գանձէն շնորհեալ զուժարը։

★ Յուդարկաւորութեան համար պաշտօնական հրաւերները արդէն սկսան զբոկուիլ։ Հանգուցեալ Պատրիարքին մարմինը կը մնայ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ դասին մէջ զգեստաւորեալ եւ իր հովուական գաւաղանը եւ խաչը ձեռքը։ Մինչեւ յուղարկաւորութեան օրը մարմինը անվթար մնալուն համար անցեալ երկուշաբթի կատարուած բժշկական դործողութեան հետեւանօք, եւ ներարկուած ներուէն զօջաւոր ըլլալուն պատճառաւ, հանգուցելոյն երեսին ու ձեռքին զանազան մասերուն վրայ այլափոխումներ կ'երեւան, սակայն երէկ կատարուած քնննութեամբ նկատելով որ այս սլարազան բժշկական տեսակէտով, մարմնոյն բաց մնալուն արգելք մը չի կրնար ըլլալ, նոր կարգադրութիւն մը պէտք չէ տեսնուած։ Ս. Աստուածածնայ եկեղեցին երեկոյեան մինչեւ ժամը 12 բաց կը մնայ, ուր կ'այացնեն այրեր ու կիներ իրենց վերջին մեծարանքը մատուցանելու եւ աղօթելու։

Արտօնատէր Ա. ՍԱԳԱՆԱՆ

Տպագրութիւն Սագաեան

